

DET ØKONOMISKE RÅD
FORMANDSKABET

DANSK ØKONOMI
foråret 1972

Den økonomiske situation
Livsindkomstberegninger

STATENS TRYKNINGSKONTOR
KØBENHAVN, MARTS 1972

Siden oprettelsen af Det økonomiske Råd i efteråret 1962 har formandskabet i henhold til § 3 i lov nr. 302 af 5. september 1962 om økonomisk samordning offentliggjort følgende redegørelser:

1. Redegørelse til regeringen vedrørende det realøkonomiske grundlag for de kommende måneders økonomisk-politiske afgørelser. 18. december 1962. *Stencileret.*
2. Hovedtendenser i indkomstudviklingen for de vigtigste samfundsgrupper 1955–1962. Redegørelse afgivet til statsministeren 25. februar 1963. *Trykt.* 2,50 kr.
3. Redegørelse til regeringen vedrørende den økonomiske situation. 16. september 1963. *Stencileret.*
4. Strukturproblemer i dansk landbrug. En redegørelse til regeringen med særligt henblik på udformningen af en langsigtet landbrugspolitik. Maj 1964. *Trykt.* 4 kr.
5. Indkomstramme og indkomststatistik. En redegørelse til regeringen med særligt henblik på udformningen af en indkomstpolitik i den aktuelle situation. November 1964. *Trykt.* 4 kr.
6. Bygge- og boligpolitikken og dens sammenhæng med den økonomiske politik i øvrigt. Redegørelse afgivet til regeringen. Juni 1965. *Trykt.* 4,50 kr. (udsolgt).
7. Den økonomiske udvikling i 1965. En redegørelse til regeringen med særligt henblik på indkomstudviklingen og mulighederne for at føre indkomstpolitik. Oktober 1965. *Fotografisk trykt.* 5 kr.
8. Bidrag til belysning af formueudviklingen i Danmark i de senere år. August 1966. *Trykt.* 8,50 kr.
9. Konjunktursituation, indkomstpolitik og indkomststatistik. Redegørelser afgivet til regeringen september og december 1966. *Trykt.* 8,50 kr.
10. Konjunktursituationen i efteråret 1967. Redegørelse afgivet til regeringen september 1967. *Trykt.* 8 kr.

(Fortsættes på omslagets 3. side)

De trykte redegørelser kan fås i boghandelen, de stencilerede ved henvendelse til Det økonomiske Råds sekretariat, Nørre Voldgade 68, 1358 København K.
Distribution til boghandelen gennem Danske Boghandlers Kommissionsanstalt.

DANSK ØKONOMI
foråret 1972

DET ØKONOMISKE RÅD
FORMANDSKABET

DANSK ØKONOMI
foråret 1972

Den økonomiske situation
Livsindkomstberegninger

STATENS TRYKNINGSKONTOR
KØBENHAVN, MARTS 1972

Fi 27-18

Nørhaven Bogtrykkeri als, Viborg

Indhold

Fremsendelsesskrivelse til regeringen	7
Den økonomiske situation	15
<i>Afsnit I:</i>	
Udsigterne for den internationale konjunkturudvikling	17
<i>Afsnit II:</i>	
Hovedtræk af den indenlandske konjunkturudvikling	23
<i>Afsnit III:</i>	
De senere års økonomiske udvikling set i lyset af behovet for en strukturomstilling	36
Livsindkomstberegninger for udvalgte lønmodtagergrupper, 1960 og 1970	51
<i>Afsnit I:</i>	
Undersøgelsens formål og grundlag	53
<i>Afsnit II:</i>	
De forskellige gruppers livsløn 1970	60
<i>Afsnit III:</i>	
Lønudviklingen fra 1960 til 1970 belyst ved livsindkomstberegninger ...	69
<i>Afsnit IV:</i>	
Nogle hovedkonklusioner	72
<i>Bilag:</i>	
Frengangsmåden ved beregningerne	75
Tabeller	83

Til regeringen

Formandskabet fremsender hermed to redegørelser: en generel konjunktur-oversigt, der tager sigte på at belyse hovedproblemerne i dansk økonomi, som de tegner sig i foråret 1972, samt en redegørelse, der belyser lønrelationerne og udviklingen heri for en række lønmodtagergrupper gennem såkaldte livs-lønberegninger.

Medens rådets drøftelser af den sidstnævnte redegørelse fortrinsvis har været af teknisk karakter, har konjunkturoversigten givet anledning til indgående drøftelser omkring den fremtidige økonomiske politik. Baggrunden er den fortsatte og betydelige mangel på balance i betalingsforholdet over for udlandet. Den fejludvikling i dansk økonomis struktur, der er årsag hertil, tegner til at fortsætte og måske endda blive forstærket i den kommende tid. Når det alligevel skønnes, at betalingsbalanceunderskuddet ikke vil blive forøget i 1972, skyldes det, at importen også i 1972 må forventes at blive holdt tilbage dels af den øjeblikkelige konjunkturafdæmpning, dels af den midlertidige importafgift. Som modstykke til denne importafdæmpning, der formentlig især fremkommer ved, at der holdes igen på lageropbygningen, må der regnes med en så meget kraftigere importstigning, når konjunktoren igen tager til i styrke og importafgiften afvikles. Den strukturelle uligevægt er derfor større, end man kan få indtryk af ud fra størrelsen af det betalingsbalanceunderskud, der kan forventes i 1972. Såfremt der ikke træffes modgående foranstaltninger, må dette forventes at manifestere sig på betalingsbalancen i 1973 og følgende år.

Årsagerne til fejludviklingen synes ikke at være omstridte. Således har der i Det økonomiske Råd været enighed om de analyserende afsnit i konjunktur-

oversigten, der fremhæver svigtende styring såvel af den indenlandske efterspørgsel som af omkostningsudviklingen som hovedårsager til den manglende balance. Bagom de to hovedårsager, der er snævert indbyrdes forbundne, ligger i første række, at den førte finanspolitik i store dele af det sidste tiår ikke har været – og i betragtning af den førte boligpolitik vanskeligt har kunnet blive – tilstrækkelig stærkt afbalancerende over for de ressourcekrav, som ikke mindst den hurtige udbygning af den offentlige sektor og en kraftig forcering af boligbyggeriet har stillet. Samtidig har mulighederne for – og viljen til – at etablere og fastholde en tilbageholdende indkomstpolitik ikke været tilstrækkelige til, at man har kunnet kombinere den høje beskæftigelsesgrad med den fornødne styring af omkostningsudviklingen. Ved at vanskeliggøre betalingsbalanceerhvervenes ekspansion og derved skærpe de beskæftigelsesproblemer, som opstår ved en stram økonomisk politik, har den stærke stigning i løn- og prisniveauet på sin side været en hindring for, at man i den økonomiske politik varigt har kunnet lægge en tilstrækkelig stærk dæmper på stigningen i den indenlandske efterspørgsel.

Hvad specielt angår sammenhængen mellem finanspolitikken og boligpolitikken, blev det på rådsmødet fremhævet, at når der skal gives et samlet billede af samspillet mellem den private og den offentlige sektor og virkningerne af den førte økonomiske politik, kan meget tale for at anskue det offentlige, boligmarkedet og boligbyggeriet som én samlet sektor, hvad også indebærer, at finanspolitik og boligpolitik – herunder ikke mindst huslejerestriktionerne – anskues som en helhed. Ved en sådan betragtningstype vil den økonomiske politik, der har været ført i 60'erne og den forløbne del af 70'erne, kun i kortere perioder kunne karakteriseres som stram.

Det fremgår af det anførte, at uanset hvilke løsningsmuligheder, man beslutter sig for i den økonomiske politik, må de foranstaltninger, der skal træffes, alle have ét fælles sigte: at der gennemføres en begrænsning af væksten i den samlede indenlandske efterspørgsel, så der frisættes arbejdskraft og kapital til de med udlandet konkurrerende virksomheder, og at der samtidig sikres en sænkning af omkostningsniveauet i relation til omverdenen, så eksporten og den importkonkurrerende produktion kan ekspandere og tiltrække de ledigblevne ressourcer.

Begrænsningen af den reale stigning i den indenlandske efterspørgsel må i tilpasningsperioden hvile med betydelig vægt på den offentlige sektor, boligbyggeriet og det private forbrug, hvorimod en øget vækst i betalingsbalanceerhvervenes investeringer vil være et nødvendigt led i omstillingen.

Samtidig med, at en økonomisk politik af denne karakter er forudsætningen for opretholdelse af en høj beskæftigelsesgrad på længere sigt vil den i det korte løb uundgåeligt skabe beskæftigelsesproblemer, blandt andet fordi lønniveauet i visse mere udprægede hjemmemarkedsfag, som skal afgive arbejdskraft, ligger højere end i konkurrencesektorerne. Løsning af beskæftigelsesproblemerne vil kræve en forstærket indsats for forøgelse af den faglige og geografiske mobilitet, og også andre arbejdsmarkedspolitiske initiativer kan blive påkrævede.

De beskæftigelsesproblemer, som omstillingen vil give anledning til, må samtidig vurderes i lyset af de problemer, der senere ville opstå i tilfælde af, at den hidtidige udvikling fik lov at fortsætte nogle år endnu. En sådan udvikling ville være forbundet med en så hastig vækst i udlandsgælden, at der ville opstå en voksende risiko for en valutakrise. I en sådan situation ville det være nødvendigt at træffe foranstaltninger, der vanskeligt ville kunne undgå at få dybtgående virkninger for beskæftigelsen. Der vil formentlig være enighed om, at det må være en afgørende målsætning for den økonomiske politik at undgå en sådan udvikling, hvis konsekvenser ville være socialt uacceptable.

Foruden at henvise til redegørelsen af maj 1970 vedrørende mulighederne for boligpolitiske løsninger beskæftiger konjunkturtegningen sig navnlig med den finanspolitiske udvikling i det kommende finansår. Det fremhæves, at der – med tiltagende styrke igennem finansåret – vil melde sig behov for en stramning af finanspolitikken. Uden en sådan stramning må det som allerede nævnt forudses, at hjemmemarkedsproduktionen fortsat kommer til at lægge beslag på en voksende del af produktionsressourcerne. Dette kan igen få den virkning, at det på et senere tidspunkt ikke vil være muligt at udnytte den forbedring af afsætningsmulighederne i udlandet, som ligeledes forventes at indtræde i årets løb.

Under rådets drøftelser var der enighed om, at finanspolitikken vil blive stillet over for denne problemstilling. Fra flere sider i rådet understregedes vigtigheden af, at stramningen gennemføres via udgiftsbesparelser på de offentlige budgetter frem for gennem skatte- og afgiftsforhøjelser. Det blev herunder ikke mindst fremhævet, at udgiftsbesparelser har den væsentlige finanspolitiske fordel, at de ikke giver anledning til krav om kompensierende lønforhøjelser, hvorimod f. eks. en moms-forhøjelse efter fleres opfattelse vil indebære risiko for yderligere forværring af omkostningspresset.

Samtidig var flere medlemmer af rådet inde på tanken om at finde frem til

indkomstpolitiske løsninger, der kunne sikre stilstand eller i hvert fald en langsommere vækst i omkostningsniveauet. Diskussionen af dette spørgsmål kan tages som udtryk for tilslutning til det synspunkt, at uden indkomstpolitiske initiativer – dvs. overladt til den generelle økonomiske politik alene – kan den omstillingsproces, som alle er enige om må i gang, let blive en meget langvarig proces forbundet med langvarige ledighedsproblemer. Suppleres den økonomiske politik, der skal frisætte ressourcer fra indenlandsk anvendelse, med effektive indkomstpolitiske foranstaltninger, må omstillingsprocessen – om end den er blevet sværere i de senere år – derimod stadig antages at være overkommelig.

I tilslutning til omtalen af denne del af rådets drøftelser skal endelig nævnes, at en koordineret politik til løsning af omstillingsproblemerne efterhånden skulle kunne åbne mulighed for kreditpolitiske lempelser. Det blev på mødet stærkt fremhævet, at selve omstillingen ville skabe et behov herfor, men at der i øjeblikket ikke er nogen realistisk mulighed for sådanne lempelser.

Redegørelsen vedrørende de foretagne livslønberegninger kan måske indholdsmæssigt findes at ligge langt fra de emner, der er behandlet i konjunkturoversigten. Der er dog den sammenhæng mellem de to redegørelser, at livslønundersøgelsen afspejler nogle af de udviklingstendenser, som har ført frem til den alvorlige generelle uligevægt, der er beskrevet i konjunkturoversigten og i bemærkningerne ovenfor. Som det er fremgået heraf, fremtræder det danske betalingsbalanceproblem ikke blot som resultatet af en periodevis kraftig overefterspørgsel men også i væsentlig grad som et konkurrenceevneproblem – et problem om at sikre mulighederne for en eksportorienteret ekspansion også under afsvækkede internationale konjunkturer. Mulighederne herfor hæmmes væsentligt af det danske omkostningsniveaus højde.

I lighed med andre indkomststatistiske undersøgelser og opgørelser indicerer livslønundersøgelsen, at lønstigningerne i Danmark i høj grad har været bestemt af forholdene i hjemmemarkedssektorerne, hvorfra de har bredt sig til eksporterhvervene og de importkonkurrerende erhverv. Også på dette punkt adskiller udviklingen i Danmark sig fra udviklingen i flere af de lande, vi normalt sammenligner os med. I Sverige har arbejdsmarkedets organisationer gennemført en omfattende undersøgelse, der indicerer at det i Sverige har været eksportindustrien, der førte an i lønudviklingen.

Som nærmere talmæssigt beskrevet i afsnit III i konjunkturredegørelsen

synes udviklingen i Danmark at være kendetegnet ved, at de med udlandet konkurrerende virksomheder er kommet i klemme mellem på den ene side de udefra bestemte priser og på den anden side det stærkt stigende danske omkostningsniveau. I denne situation har betalingsbalanceerhvervene gradvis måttet vige i konkurrencen om ressourcerne til produktion og til investering. Den mindskede indtjeningsevne i de med udlandet konkurrerende virksomheder har således øjensynligt virket tilbage på lønudviklingen i disse erhverv, der på vigtige områder har været svagere end i hjemmemarkedserhvervene, herunder specielt byggeriet og den offentlige sektor. En svigtende investeringsudvikling i betalingsbalanceerhvervene kan få til resultat, at denne proces bliver selvforstærkende og herved fremskynder en situation, hvor meget kraftige modvirkende indgreb ikke vil kunne undgås.

Tilsammen giver konjunkturredegørelsens afsnit III og livslønredegørelsen således et billede af indkomst- og omkostningsudviklingen, som det må tillægges afgørende betydning at få vendt. Læst i sammenhæng rummer redegørelserne herved også et indkomststatistisk bidrag med hensyn til virksomhedernes indtjening, således som det har været efterlyst i den offentlige debat, hvor livsindkomstundersøgelsen har været kritiseret for énsidigt at beskæftige sig med lønmodtagernes forhold. På mødet i Det økonomiske Råd efterlystes dog også egentlige livsindkomstanalyser for grupper af selvstændige. Sådanne analyser lader sig næppe gennemføre i praksis, da det ikke er muligt at opstille »normalkarrierer« for selvstændige, således som det med tilnærmelse kan gøres for visse grupper af lønmodtagere. Selv om disse og andre principielle og praktiske vanskeligheder tænktes løst, må man desuden være opmærksom på, at konjunkturudsving spiller en langt større rolle for de selvstændiges indkomster end lønmodtagernes. Resultaterne af en livsindkomstanalyse for de selvstændige ville derfor i høj grad blive påvirket af konjunktursituationen i de år, for hvilke analysen blev gennemført.

Det forhold, som også livslønundersøgelsen rummer eksempler på, at ikke blot *lønstigningen* i 1960'erne men også *lønniveauet* er højere i hjemmemarkedssektorerne end i konkurrenceerhvervene, rejser som allerede anført betydelige problemer for gennemførelsen af den nødvendige omstilling. Der foreligger med hensyn til omkostningsstyringen ikke blot det problem at få vendt tendenserne i lønudviklingen udadtil – i forhold til lønudviklingen i udlandet – men også indadtil, dvs. i forholdet mellem lønningerne i de forskellige sektorer. Det skal herunder nævnes, at det i de kommende år næppe vil være muligt at fastholde det princip om opretholdelse af bestemte lønrelationer i

forhold til det private arbejdsmarked, der ligger bag såvel tjenestemandreformen af 1958 som 1969-reformen. Også det offentlige lønfastsættelse må nødvendigvis afpasses efter betalingsbalanceerhvervenes bæreevne.

Under rådets drøftelser blev der peget på endnu et berøringspunkt mellem de to redegørelser, idet det blev fremhævet, at anciennitetsløn eller andre former for tilsikret indkomststigning igennem livsforløbet indebærer en fundamental forskel i den enkeltes hele indkomstsituation sammenlignet med de grupper, der har en »flad indkomstkurve« gennem størstedelen af livsforløbet. Det blev nævnt, at de sidstnævnte grupper måtte have et stærkt incitament til lønpres, når de sammenligner sig med de førstnævnte grupper, og at der derfor i eksistensen af anciennitetsbestemte lønsystemer kunne tænkes at ligge en selvstændig drivkraft til fortsættelse af indkomstkapløbet, medmindre der føres en tilbageholdende lønpolitik på de pågældende områder. Fra Akademikernes Centralorganisation anførtes heroverfor, at der er tale om en bevidst solidaritetspolitik blandt medlemmerne, der som modstykke har lavere begyndelseslønninger end man ellers ville få og ligeledes lavere lønninger i topstillingerne.

Det er i redegørelsen for livslønberegningerne fremhævet, at beregningerne er behæftet med en række af de samme usikkerhedsmomenter som den almindelige indkomststatistik, hvortil beregningerne er et supplement, og at der dertil kommer en række specifikke usikkerhedsmomenter. Fra FTF's side er der specielt henvist til de komplikationer, som tjenestemændenes lønefterslæb i 1960 rejser i relation til den i undersøgelsen benyttede periodeafgrænsning. Om disse forhold, som også var fremme i drøftelserne i Det økonomiske Råd, skal henvises til selve redegørelsen. Her skal nævnes, at begge de forannævnte organisationer (FTF og AC) har ønsket beregningerne suppleret med opgørelser på basis af løn efter skat.

Som omtalt i redegørelsen har denne imidlertid kun skullet tjene et begrænset sigte, og bl. a. kan den måske tjene som metodestudie for andre, der vil tage denne type undersøgelser op. Specielt hvad angår løn efter skat må desuden nævnes, at tal for disponibel indkomst m.v. på hvert enkelt alderstrin i øjeblikket kun kan beregnes ud fra skematiske forudsætninger om udnyttelsen af fradragsmuligheder og om værdien af de offentlige ydelser for de forskellige grupper. Der er dog ikke tvivl om, at beregninger på dette grundlag ville vise mindre indkomstspredning end selve lønberegningerne.

Afslutningsvis skal det i tilslutning til konjunkturdegeørelsen nævnes, at der

efter redegørelsens udarbejdelse er fremkommet oplysninger, der tyder på, at statens kasseoverskud i indeværende finansår vil blive mindre end budgetteret. Det står endnu ikke klart, i hvilket omfang dette kan tages som udtryk for, at der allerede gennem nogen tid har været tale om en afsvækkelse af finanspolitikken i forhold til det tilsigtede, ligesom det er uklart, hvilke konsekvenser en afvigelse mellem skøn og faktisk forløb for finansåret 1971-72 vil få for det budgetterede kasseoverskud for 1972-73. Ved vurderingen af udviklingen i kasseoverskuddet må det imidlertid bl. a. tages i betragtning, at overskuddets størrelse i det enkelte finansår påvirkes af restanceforskydninger og af ændringer i betalingsregler m. v., som i sig selv kun kan antages at spille en begrænset rolle for det realøkonomiske forløb. Endvidere må der tages hensyn til, at balancen på de offentlige budgetter ikke kun påvirker økonomien i den private sektor, men også selv påvirkes heraf. Af disse og andre grunde er kasseoverskuddets størrelse et uegnet mål for den offentlige sektors indvirkning på økonomien.

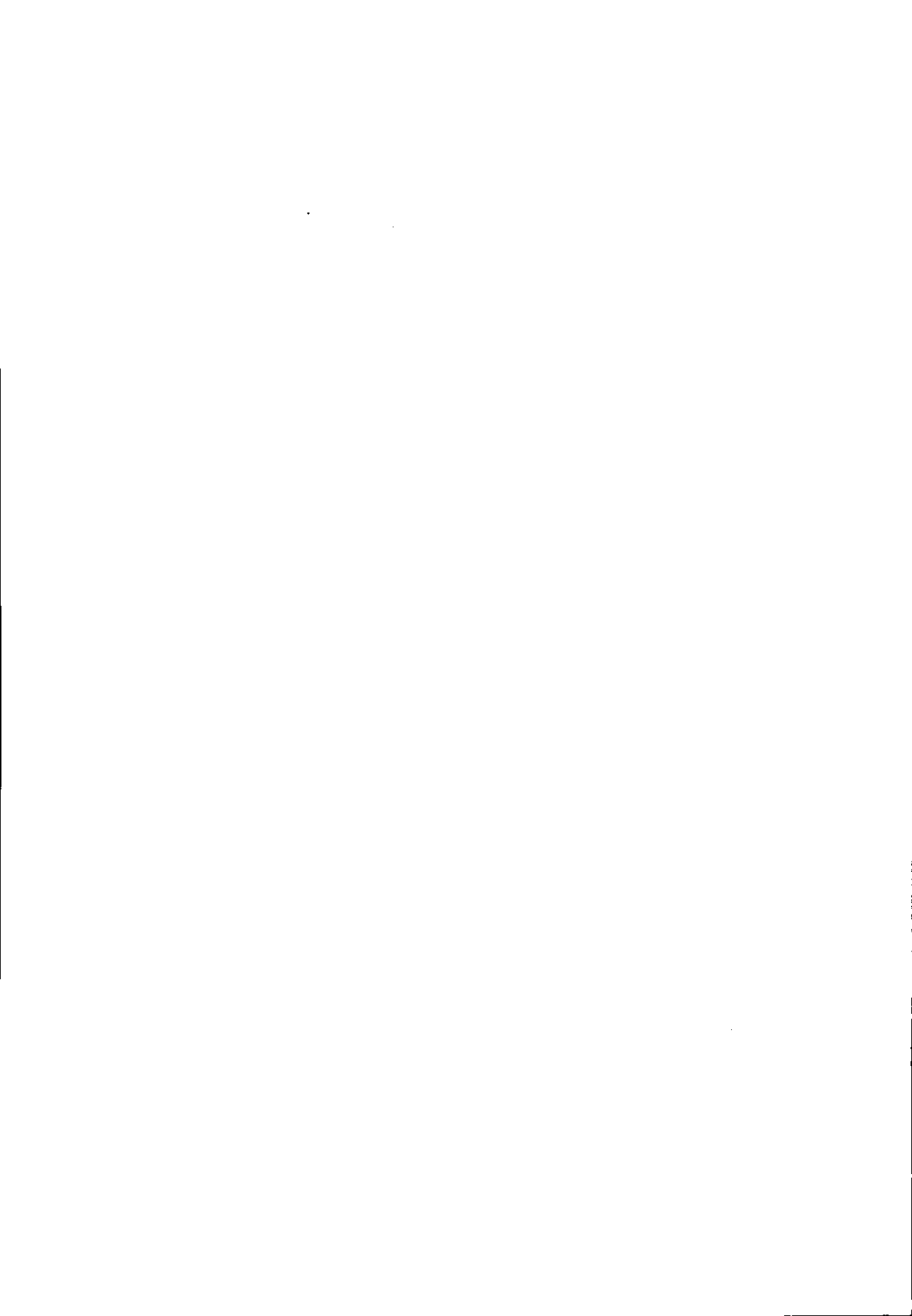
Den sandsynlige afvigelse giver ikke anledning til en ændret vurdering af det hidtidige konjunkturforløb. I det omfang reduktionen af kasseoverskuddet skyldes, at det offentliges udgiftseksponen forløber hurtigere end forventet, skærper dette imidlertid den skildrede problematik vedrørende finanspolitikken for det kommende finansår.

København, den 10. marts 1972.

N. V. Skak-Nielsen

J. Vibe-Pedersen

Anders Ølgaard

Den økonomiske situation

I

Udsigterne for den internationale konjunkturudvikling

1. Efter den afklaring af de internationale valutaproblemer, som fandt sted i slutningen af 1971, bedømmes udsigterne for den internationale konjunkturudvikling i 1972/73 gennemgående relativt optimistisk. Der er herved tale om et tydeligt stemningsomslag i forhold til de vurderinger, der kom frem endnu indtil sent på efteråret 1971.

Disse vurderinger var prægede af, at usikkerheden omkring valutaforholdene havde fremkaldt reaktioner, der medvirkede til at befæste de bestående afmatningstendenser i den internationale økonomi. Det var således en almindelig opfattelse, at udviklingen på valutamarkederne var en medvirkende årsag til tilbageholdenhed med hensyn til ordreafgivelse og med hensyn til investeringer i såvel varelagre som maskiner og udstyr¹. På denne baggrund er der blevet tillagt beslutningerne på Washington-konferencen i december 1971 en meget vidtrækkende betydning for den fremtidige udvikling i den internationale økonomi.

Det er imidlertid værd at understrege, at den betalingsbalanceforbedring, som USA stræber efter at opnå med ændringen af kursforholdet mellem dollaren og øvrige valutaer, i sig selv vil have en depressiv indflydelse på forholdene i andre lande, herunder især Vesteuropa og Japan. Forudsætningen for, at man samtidig med en fortsat amerikansk konjunkturopgang kan få et opsving i Vesteuropa og en betalingsbalanceforbedring i USA er derfor, at

1. Såfremt begivenhederne på de internationale valutamarkeder i 1971 kan antages at have haft sådanne virkninger, skyldes det formentlig ikke selve indførelsen af frie valutakurser i en række lande. Dette skulle tværtimod bidrage til at løse de internationale uligevægtsproblemer og således gavne produktion og beskæftigelse. Derimod kan det have spillet en rolle for produktions- og investeringsbeslutninger m. v., at indførelsen af de frie valutakurser og begrænsningen i dollarens omvekslelighed kom som kulmination på en proces, der havde stået på gennem flere år, og at det samtidig blev tilkendegivet, at de løsninger, man umiddelbart havde fundet frem til, kun skulle gælde i en overgangsperiode.

de ledende vesteuropæiske lande vil føre en kraftig konjunkturstimulerende politik.

2. Foreløbig ser det ud til, at der vil blive ført en sådan politik i Vesteuropa. Den udprægede tilbageholdenhed med hensyn til erhvervsmæssige investeringer gør det imidlertid tvivlsomt, om en ny konjunkturopgang kan nå at blive tilstrækkelig stærk til, at den senere vil kunne fortsætte af sig selv uden at blive stimuleret gennem den økonomiske politik. Der kan samtidig peges på i hvert fald to forhold, der må fremkalde tvivl om, hvorvidt der vil blive fastholdt en konjunkturstimulerende politik gennem længere tid. Det ene er, at de vedholdende inflationstendenser måske forholdsvis hurtigt kan få myndighederne i de forskellige lande til at være tilbageholdende med hensyn til at stimulere den samlede efterspørgsel. Det andet forhold er, at en total forringelse af Vesteuropas betalingsbalancestilling over for USA, jvfr. ovenfor, ikke kan ventes at blive jævnt fordelt over de vesteuropæiske lande. Lykkes det for USA at opnå en væsentlig betalingsbalanceforbedring, vil dette samtidig let kunne indebære, at nogle af de vesteuropæiske lande på et senere tidspunkt – formentlig dog tidligst i 1973 – kan blive stillet over for nye valutaproblemer. Og dermed over for spørgsmålet om enten at foretage en økonomisk opbremsning eller gennemføre nye paritetsændringer.

Det er dog næppe sandsynligt, at ændringerne i valutakurserne vil resultere i en hurtig forbedring af den amerikanske betalingsbalance. Blandt andet på grund af den stærkere ekspansion, der kan forventes i USA, er der snarere grund til at vente, at det ikke foreløbig lykkes at opnå en betalingsbalanceforbedring af den størrelsesorden, der anses for nødvendig¹. En sådan udvikling vil forbedre udsigterne for, at også Vesteuropa kan komme ind i – og fastholde – et nyt konjunkturopsving, men kan måske samtidig medvirke til, at dollaren kommer under nyt pres.

3. Der kan således sættes et spørgsmålstejn ved varigheden af den afklaring, der er tilvejebragt med hensyn til kursforholdet mellem de ledende valutaer.

1. Den tilsigtede forbedring af den amerikanske betalingsbalance angives i reglen til et beløb af størrelsesordenen 8–10 mlrd. dollars, dog uden nogen præcis angivelse af, hvor hurtigt den skal søges realiseret. USA's bestræbelser for at nedbringe sit importoverskud vil foruden Vesteuropa især – og i endnu højere grad – komme til at gå ud over Japan, og det må formentlig ventes, at Japan for at skaffe sig kompensation for mistede afsætningsmuligheder i USA vil intensivere sin konkurrence på de vesteuropæiske markeder.

På den anden side må man være opmærksom på, at der inden for rammerne af det nye system, der blev aftalt på Washington-konferencen, kan ske større kursudsving – nemlig op til 9 pct. – mellem bl. a. de vesteuropæiske valutaer indbyrdes end de udsving, der løbende fandt sted i perioden med frie valutakurser i en række lande¹. Spørgsmålet om nye omfattende ændringer i selve paritetsforholdene skønnes derfor ikke at blive aktuelt i den nærmeste tid. Udviklingen i den internationale økonomi skulle i 1972 kunne blive relativt udramatisk og, bortset fra den fortsatte inflation, uproblematisk for lande, der ikke – som Danmark – står med specifikke og påtrængende betalingsbalanceproblemer eller – som England – med en meget stor arbejdsløshed.

For Danmark foreligger i øvrigt det særlige problem, at det nye konjunkturbillede, som er ved at tegne sig, har en sådan lande- og varefordeling, at det med den danske eksportsammensætning vil tage temmelig lang tid, før den ventede opgang vil give følelige stimulanser til den danske industrieksport. Formentlig vil dette først blive tilfældet henimod slutningen af 1972. Som udsigterne for den indenlandske efterspørgsel og for pris- og omkostningsudviklingen i Danmark tegner sig for 1972, kan der endvidere være en vis tvivl om, hvorvidt Danmark til den tid vil være i stand til at drage fordel af den forventede konjunkturudvikling i et omfang, der er tilstrækkeligt til, at den fornødne strukturomlægning i dansk økonomi kan komme i stand.

4. I USA er opgangen umiskendelig. Fra stagnation i første halvdel af 1971 nåede USA i kraft af de stimulanser, som devalueringen og en ekspansiv politik har tilført økonomien, i slutningen af 1971 op på en real vækst i den samlede produktion på 4 à 5 pct. målt på årsbasis, og opgangen er accelererende.

Fra 1971 til 1972 kan der ifølge ret samstemmende amerikanske prognoser

1. Under det nye system tillades daglige kursudsving for de enkelte valutaer op til en øvre grænse, der ligger $2\frac{1}{4}$ pct. over den fastsatte nye paritetskurs (dollarparitet), og ned til en nedre grænse, der ligger $2\frac{1}{4}$ pct. under denne kurs. I forhold til paritetskursen kan de daglige kurser således svinge inden for en »båndbredde« på i alt $4\frac{1}{2}$ pct. Hvis én valuta bevæger sig fra båndets nedre til dets øvre grænse, altså stiger med $4\frac{1}{2}$ pct. af paritetskursen, mens en anden valuta samtidig falder tilsvarende, vil kursforholdet mellem de to valutaer dermed være ændret med 9 pct.

Det tidligere bestående system tillod udsving inden for én procent på hver side af paritetskursen. Båndbredden var altså 2 pct. og det mulige kursudsving mellem lande uden for USA 4 pct.

ventes en vækst på $5\frac{1}{2}$ –6 pct. Disse forudsigelser er baseret på den hidtil forholdsvis svage investeringsudvikling. Helt aktuelle undersøgelser kunne tyde på, at også denne udvikling er ved at vende til en opgang, og det er derfor muligt, at den samlede vækst fra 1971 til 1972 bliver noget stærkere end de nævnte $5\frac{1}{2}$ –6 pct. Det er imidlertid tvivlsomt, om væksten bliver så stor, at der som oprindelig tilsigtet sker en stærk reduktion i ledighedsniveauet.

Som led i den nye økonomiske politik er der som bekendt iværksat et indkomstpolitisk program, der tager sigte på en væsentlig nedbringelse af løn- og prisstigningerne, der for lønstigningernes vedkommende i forvejen har ligget væsentlig lavere end i Vesteuropa. Det kan konstateres, at der er sket en afdæmpning af løn- og prisudviklingen, hvilket nok også må tilskrives, at opgangen endnu ikke har ført til en reduktion af det høje ledighedsniveau.

5. For *Tyskland* pegede samstemmende prognoser, udarbejdet i slutningen af 1971, i retning af en udvikling med et direkte fald i de erhvervmæssige investeringer fra 1971 til 1972 og en betydelig reduktion af stigningen i det private forbrug samt i eksporten. Under disse omstændigheder forventedes ifølge de nævnte prognoser kun en vækst i det samlede nationalprodukt på 1 à 2 pct., og der forudsås en nedgang i importmængderne.

Prognoserne var imidlertid baseret på en forudsætning om uændret økonomisk politik, og de var endvidere udarbejdet før fastsættelsen af de nye pariteter. Aftalerne om valutakurserne indebar, at opskrivningen af D-marken blev reduceret noget i forhold til den kursudvikling, der havde fundet sted i perioden med frie D-mark-kurser. Dette måtte formentlig i sig selv tolkes som et vidnesbyrd om, at regeringen ville søge at stimulere den vesttyske økonomi, og der foreligger nu også mere direkte tilkendegivelser herom. Derudover har den tyske centralbank påpeget, at der inden for boligbyggeriet er meget, der peger i retning af en kraftig ekspansion, ikke mindst flugten over i realværdier og ydelsen af billige statslån til boligbyggeri. Et opsving i boligbyggeriet og den eventuelle gennemførelse af finanspolitiske lempelser kan dog næppe ventes at få konjunkturerne i Tyskland til at dreje opad før i andet halvår 1972.

6. I *England* er der efterhånden gennemført en lang række af tildels meget vidtrækkende lempelser i den økonomiske politik. Disse har ført til en klar stigning i det private forbrug, hvorimod de erhvervmæssige investeringer

fremdeles er vigende til trods for, at man ikke mindst har sat ind på at stimulere investeringslysten. Forventningerne om en efter engelske forhold betydelig økonomisk vækst og en bedring af beskæftigelsessituationen er foreløbig blevet skuffet, bl. a. fordi opgangen i det private forbrug er blevet dækket ved importstigning og lagerreduktion frem for ved øget indenlandsk produktion.

I kraft af omfanget af de allerede gennemførte lempelser og forventninger om, at det nye budget, der snart skal fremlægges, vil stimulere økonomien yderligere, ligesom der er udbredte forventninger om en diskontonedsættelse, bedømmes udsigterne for væksten i 1972 dog relativt optimistisk. Betalingsbalancestillingen er i øjeblikket så stærk, at man ikke venter at få problemer på denne front i 1972¹. Om væksten i 1972 vil blive så høj som ifølge de officielle vækstskøn (4–5 pct.) vil dog bero på, om det lykkes at vende investeringsudviklingen i 1972. I betragtning af, at der trods den meget høje – og voksende – ledighed er sket omkostningsstigninger af en størrelse, man ikke har noget fortilfælde for i England, nærer mange engelske økonomer tvivl om styrken i britisk økonomi på lidt længere sigt.

7. I *Sverige* har de gennemførte konjunkturstimulerende foranstaltninger været så omfattende og af en så direkte konsum-, investerings- og beskæftigelsesorienteret karakter, at der næppe kan være tvivl om, at de hurtigt vil bringe den svenske konjunkturedgang til ophør. Det svenske finansdepartement og konjunkturinstituttet regner med en vækst fra 1971 til 1972 på godt 3½ pct. mod knap ½ pct. fra 1970 til 1971. Importstigningen ventes at blive noget højere. Skønnene forudsætter en ret betydelig stigning i maskininvesteringerne, der foreløbig synes at lade vente på sig, selv om der i regeringens »stimulans-paket« er sat stærkt ind også på dette felt.

8. *Norge* er det eneste land i Vesteuropa, der i 1971 har haft usvækket højkonjunktur med en real vækst i nationalproduktet på omkring 5 pct. og en endnu stærkere stigning (6½ pct.) i det private forbrug. Udviklingen har ført

1. Til illustration af pundets nuværende styrke tjener bl. a., at England er parat til at tilbagebetale den resterende del af den gæld til Den internationale Valutafond, som opstod ved Englands store træk på fonden under sterling-kriserne i 1960'erne. Hovedparten af de engelske valutareserver er imidlertid i dollars, og valutafonden ligger på grund af det amerikanske betalingsbalanceunderskud i øjeblikket inde med så mange dollars, som fondens statutter tillader. Dette har skabt tekniske vanskeligheder for tilbagebetalingen.

til et for norske forhold meget betydeligt betalingsbalanceunderskud (2¹/₂ mlrd. kr.). Da udviklingen også i andre henseender afviger fra den langtidsplan, man har opstillet, er den økonomiske politik blevet skærpet i forskellige henseender, men der synes ikke at være tvivl om, at også 1972 vil være præget af fortsat kraftig opgang. Efter nogle år med betydelig investeringsaktivitet ventes udviklingen i de erhvervmæssige investeringer dog klart afdæmpet. Således regnes der med uforandrede nettoinvesteringer i industrien fra 1971 til 1972, og skibsinvesteringerne ventes at falde kraftigt.

9. Som en *sammenfatning og konklusion* på foranstående oversigt over nogle hovedelementer i den forventede internationale konjunkturudvikling kan det anføres, at der næppe er tvivl om, at der i løbet af 1972 vil sætte en fornyet opgang ind i Vesteuropa, hidført af en konjunkturstimulerende finans- og pengepolitik og i flere lande desuden selvstændige konjunkturstimulerende impulser fra boligbyggeriet. Det forekommer imidlertid ret tvivlsomt, om opsvinget vil få nogen betydelig styrke, og herunder specielt, om det vil blive så stærkt, at det også vil komme til et opsving i de erhvervmæssige investeringer. Skønt konjunkturforløbet i de forskellige vesteuropæiske lande og i Vesteuropa og USA i øjeblikket er ret forskelligartet, er det et fællestræk i udviklingen, at de erhvervmæssige investeringer er inde i en svaghedsperiode. Om denne udvikling vendes vil få betydning for, om det forventede opsving vil kunne fortsætte af sig selv, når efterspørgselen ikke længere bliver tilført stimulanter gennem finans- og pengepolitikken. En fortsat stimulering af efterspørgselen ad denne vej kan blive vanskeliggjort af de vedholdende inflationstendenser i Vesteuropa og af de betalingsbalanceproblemer, som sammenhængende hermed nok kan forudses i flere europæiske lande på lidt længere sigt.

Devalueringen af dollaren i forhold til de fleste andre valutaer vil isoleret set øve en depressiv indflydelse på andre landes økonomi, men for Vesteuropa vil det antagelig i 1972 veje tungere til, at USA i øjeblikket er foran Vesteuropa i konjunkturforløbet. En væsentlig forbedring af afsætningsvilkårene for danske industriprodukter på de udenlandske markeder kan dog næppe ventes før i slutningen af 1972.

II

Hovedtræk af den indenlandske konjunkturudvikling

A. Udviklingen i 1971

10. Efter at det udtalte efterspørgselspres, der prægede dansk økonomi ved indgangen til 1970, var bragt til ophør i løbet af årets første måneder, har den indenlandske efterspørgsel været præget af fortsat afdæmpning, og på et vigtigt område, maskininvesteringerne, er der i 1971 sket et direkte fald i forhold til 1970. Det samme er tilfældet for lagerinvesteringernes vedkommende. Den samlede stigning i den indenlandske efterspørgsel, der fra 1969 til 1970 var på lidt over 4 pct. regnet i faste priser, blev fra 1970 til 1971 kun ca. 2 pct.

Med den afsvækkelse af de internationale konjunkturer – for Sveriges vedkommende den direkte konjunkturtilbagegang – der indtrådte i 1971, stillede afsætningsmulighederne hos vore handelspartnere sig ikke så gunstigt, at der kunne skaffes kompensation for den svagere udvikling på det danske hjemmemarked gennem forstærket eksportfremgang. Tværtimod blev også eksportens stigningstakt afsvækket i 1971. Opbremningen i den indenlandske økonomi slog imidlertid igennem på importen med så stor styrke, at der i kraft heraf opnåedes en betalingsbalanceforbedring i 1971 på mellem en halv og én milliard kr. på trods af stigende udgifter til forrentning af den udenlandske gæld og på trods af en forholdsvis kraftig forringelse i bytteforholdet i udenrigshandelen – dvs. stærkere stigning i importpriserne end i eksportpriserne. I årets sidste måneder kan også særtolden have bidraget til denne nedbringelse af importoverskuddet, men i hovedsagen kan virkningerne af særtolden dog først ventes i 1972.

Der skete fra 1970 til 1971 et fald i de importerede mængder, hvilket er højst usædvanligt i dansk økonomi. Den økonomiske opbremning førte som følge heraf ikke til så stor en afdæmpning af produktionstilvæksten og dermed af beskæftigelsen, som man kunne have frygtet. Væksten i den samlede

produktion, målt som bruttofaktoriindkomsten i faste priser, blev fra 1970 til 1971 af samme størrelse som året før: $3-3\frac{1}{2}$ pct. Selv om der kun var en beskedent tilvækst til arbejdsstyrken¹, var produktionsstigningen dog i betragtning af den løbende produktivitetstigning en del mindre end svarende til fuld udnyttelse af produktionsmulighederne, og ledigheden voksede fra et årsgennemsnit på 2,9 pct. i 1970 til 3,7 pct. i 1971. Sæsonkorrigeret lå ledigheden ved udgangen af 1971 lidt højere end selve årsgennemsnittet, nemlig omkring 4 pct.

11. Ved en diskussion af det økonomiske forløb i 1971 kan det – også som baggrund for drøftelserne vedrørende 1972 – være af interesse at sammenholde de skøn, formandskabet sidste forår opstillede for 1971², med tallene for det faktiske forløb, så vidt de sidste kan opgøres på indeværende tidspunkt. En sådan sammenstilling er foretaget i tabel 1, der tillige indeholder de neden for nærmere omtalte skøn vedrørende 1972.

12. Mens stigningen i den samlede efterspørgsel har ligget nede på det niveau, man anslog for et år siden, har udviklingen inden for de forskellige delkomponenter af den samlede efterspørgsel afvejet fra det forventede. Afsvækkelsen af stigningen i det private forbrug har – skønt kraftig – ikke været så markant som ventet. Til gengæld synes opbremsningen af væksten i de offentlige investeringer at have været stærkere, end man fandt det realistisk at regne med ved udarbejdelsen af redegørelsen om dansk økonomi i foråret 1971.

Da det private forbrug tegner sig for hovedparten af den indenlandske efterspørgsel, hvorimod de offentlige investeringer kun udgør en begrænset del heraf, blev nettoresultatet af disse afvigelser mellem forudsigelser og faktisk forløb, at den indenlandske efterspørgsel voksede lidt stærkere end det var forudset i den nævnte redegørelse. Det må i tilknytning hertil nævnes, at lønstigningerne blev væsentlig større end forudset. Da det samme, omend ikke så udtalt, gjaldt for prisstigningerne, og da der samtidig var tale om fortsat kraftige skattestigninger, har den forstærkede lønstigning dog næppe skabt basis for forbrugsstigningen. I stedet må den mængdemæssige stigning

1. Omregnet til helårsbeskæftigede har nettotilgangen til arbejdsstyrken i 1971 antagelig svaret til mellem 5.000 og 10.000 personer.

2. Jvfr. »Dansk økonomi i foråret 1971«, s. 31.

Tabel 1. Hovedposter på forsyningsbalancen

	Nationalregnskabstal			Realtigning over året for			Prestigning over året for		
	1969	1970	1971 ²	1970	1971 ¹	1972 ³	1970	1971 ¹	1972
	— midl. kr. —			pct.			pct.		
Privat forbrug	65,7	72,5	78,0	4,5	1	1,8	5,6	6	5,7
Kollektivt forbrug	18,7	22,0	25,3	5,2	6	6,0	11,8	9 1/2	8,5
Private faste investeringer	22,7	25,4	27,3	4,5	- 1/2	1,0	7,1	5	6,4
Off. faste investeringer	8,8	10,1	11,4	5,7	6	4,5	8,6	7	8,0
Lager- og besætningsændringer	0,8	0,2	÷0,7						
I alt indenlandsk efterspørgsel	116,7	130,2	141,3	4,2	1 1/2	2,0	7,1	6 1/2	6,4
Eksport af varer og tjenester	30,7	34,6	37,7	5,5	6 1/2	4,0	6,8	3 1/2	4,8
Samlet efterspørgsel	147,4	164,8	179,0	4,5	2 1/2	2,5	7,0	6	6,0
Import af varer og tjenester	32,9	37,8	39,7	7,5	3 1/2	÷0,8	6,9	3 1/2	5,9
Bruttonationalprodukt	114,5	127,0	139,3	3,0	2 1/4	3,4	7,7	6 1/2	6,1
Afgifter netto	14,1	15,4	17,1						
Bruttofaktorindkomst	100,4	111,6	122,2	3,0	2 1/2	3,4	7,9	6 1/4	5,9

Underskud på vare- og tjenesteb. 2,2 3,2 2,0 1,6

1. Skøn fra foråret 1971. 2. Foreløbige tal. 3. Skøn.

Anm.: Forsyningsbalancen er opstillet for Danmark excl. Færøerne og Grønland. For at nå fra det her implicerede skøn over underskuddet på vare- og tjenestebalancen til det side 34 nævnte skøn for underskuddet på betalingsbalancens løbende poster skal der dels korrigeres for Færøernes og Grønlands samhandel med Danmark og den øvrige verden, dels tages hensyn til nettorentudgifter og andre nettoindkomstoverførsler til udlandet.

i det private forbrug i 1971 i det væsentlige forklares ved en fortsættelse af det foregående års kraftige fald i opsparingsraten.

13. Eksporten af varer og tjenester steg, regnet i mængde, væsentlig mindre end man havde forudset, nemlig med ca. $4\frac{1}{2}$ pct. mod de $6\frac{1}{2}$ pct., der blev anslået på forhånd. Tallene dækker desuden over en bedre udvikling for landbrugseksporten end forventet, og en mere ugunstig udvikling for industrieksporten. Hovedforklaringen på den sidstnævnte udvikling ligger utvivlsomt i, at afdæmpningen i den internationale økonomi har været en stærkt begrænsende faktor for den danske industrieksport, men der er grund til at nævne, at med et lavere omkostningsniveau i relation til omverdenen ville industrien have haft bedre muligheder for at opretholde en eksportekspansion under afsvækkede internationale konjunkturer.

14. Den største afvigelse findes dog med hensyn til importtallene, hvor man på forhånd havde anslået en mængdemæssig stigning i 1971 på $3\frac{1}{2}$ pct., men hvor der i stedet skete et mindre fald. Der er formentlig en sammenhæng mellem dette fald og den reducerede eksportstigningstakt. Det er således velkendt, eksempelvis fra diskussionen omkring særtoldens indførelse, at der i mange eksportvarer er et stort importindhold. Hovedforklaringen på faldet skal dog antagelig søges dels i nedgangen i maskininvesteringerne, dels i at forbrugsbegrænsningens virkninger i vidt omfang har været koncentreret på vareområder med stort importindhold. Herudover har konjunkturudviklingen ført til nedgang i lagerbeholdningerne, hvilket ligeledes er af væsentlig betydning for importudviklingen.

I det omfang betalingsbalanceforbedringen kan henføres til lagerreduktion, kan man sætte spørgsmålstegn ved værdien af den opnåede forbedring, idet der som modstykke hertil må ventes en så meget stærkere lageropbygning, når en ny konjunkturofgang sætter ind. I 1972 vil denne virkning dog blive dæmpet af særtolden.

B. Udsigterne for 1972

15. Selv om stat og kommune både i 1970 og i 1971 har været de sektorer, hvorfra den stærkeste stigning i efterspørgselen og ressourceanvendelsen er udgået, kan der i betragtning af den endnu stærkere skattestigning ikke være

tvivl om, at nettovirkningen på den samlede efterspørgsel fra indtægts- og udgiftsændringerne på de offentlige budgetter har været restriktiv i begge årene. Dette gælder navnlig for 1970, men også om end i mindre grad for 1971. Efter de fremlagte budgetter for 1972/73 vil der derimod som følge af en væsentlig stærkere stigning i udgifterne på statens drifts-, anlægs- og udlånsbudget end i indtægterne blive tale om en ændring i ekspansiv retning. Det må forudses, at dette omslag vil tage til i styrke i årets løb, således at ændringen vil blive særlig mærkbar i den sidste del af det kommende finansår.

De offentlige budgetter vil for det kommende finansår stadig være overbalancerede, men med et reduceret overskud. Overbudgettering er ikke i sig selv ensbetydende med, at de offentlige budgetter virker dæmpende på den samlede aktivitet i samfundsøkonomien. Eksempelvis har en forøgelse af statens og kommunernes direkte efterspørgsel efter varer og tjenester en totalt større effekt på aktiviteten end en beløbsmæssigt lige så stor forøgelse af de indtægter, det offentlige inddrager fra de øvrige sektorer af samfundsøkonomien. Det samme gælder – omend delvis af andre grunde – om den forøgelse af de offentlige udgifter, der skyldes forøgelse af overførselsindkomsterne. Hvis en ekspansion af de offentlige udgifter skal lade den samlede økonomiske aktivitet upåvirket, må der nødvendigvis budgetteres med væsentlig større indtægtsstigninger end svarende til udgiftsstigningen. Når der yderligere stilles det krav til finanspolitikken, at den skal dæmpe stigningen i den samlede efterspørgsel, må overdækningen være så meget desto større.

16. En nærmere præcisering af styrken i det omslag i ekspansiv retning, der må ventes ifølge de fremlagte budgetter (finanslovforslaget og de kommunale budgetter) er ikke mulig. Trods de gennemførte begrænsninger af kommunernes finansieringsmuligheder og dermed af stigningen i de kommunale drifts- og anlægsudgifter er der imidlertid ikke tvivl om, at der vil udgå ekspansive impulser fra de kommunale budgetter. For statens vedkommende er der budgetteret med en udgiftsforøgelse på 5¹/₂ mlrd. kr. og en indtægtsforøgelse på knap 4¹/₂ mlrd. Uanset den usikkerhed, der bl. a. knytter sig til skønnet over skatte- og afgiftsprovenuet, vil der blive tale om en klar svækkelse af de foregående års finanspolitiske stramning medmindre der gennemføres en udgiftsbegrænsning og/eller en skatte- og afgiftsforhøjelse i forhold til det budgettede. Da udgiftsstigningen først vil slå fuldt igennem i løbet af finansåret – jvfr. eksempelvis forhøjelsen af de sociale pensioner fra oktober 1972 – og der samtidig sker en aftrapning af særtolden i to etaper, nemlig pr. 1.7.72 og

Tabel 2. Personlige indkomster og direkte skatter 1970-1972

	1970	1971	1972	Stigning over året før		
				1970	1971	1972
	mlrd. kr.			pct.		
Personlige indkomster ¹	104	115	128	13	10	11
Direkte skatter m. v. ²	28	36	40	35	28	11
Disponible indkomster	76	79	88	6	4	11

1. Incl. udbyttebetalinger, excl. opsparing i selskaber.

2. Omfatter personlige indkomstskatter og ejendomsskatter samt kontingenter og arbejdsgiverbidrag.

1.1.73, vil den konjunkturstimulerende effekt blive særlig stor i den senere del af finansåret.

17. Medens personskatterne i de senere år er steget i en markant stærkere takt og de disponible indkomster derfor i en markant svagere takt end indkomsterne før skat, jvfr. tabel 2, vil dette ikke blive tilfældet i år. De løbende skattebetalinger skønnes – bl. a. også fordi trækprocenterne for 1972 er beregnet på grundlag af slutligningen for 1970 – kun at ville stige i takt med pengeindkomststigningen. Med de forventede prisstigninger vil den indkomststigning, der er til rådighed efter skat, levne plads til en betydelig stigning i det reale forbrug. I hvor høj grad forbrugsstigningen rent faktisk vil blive realiseret, vil afhænge af opsparingsratens udvikling.

18. Antagelser om husholdningernes opsparingsadfærd hører altid til de områder af konjunkturforudsigelserne, der er forbundet med størst usikkerhed. Så stærkt som opsparingsraten er nedbragt i de senere år forekommer det dog sandsynligt, at man er ved at nå grænsen for mulige yderligere fald. Det forhold, at der, målt med de løbende skattebetalinger, ikke bliver tale om nogen yderligere forøgelse af skattetrykket i indeværende år taler ligeledes for, at opsparingstilbøjeligheden ikke skulle gå yderligere tilbage¹. De mere usikre beskæftigelsesforhold, der fortsat må forventes at gøre sig gældende, jvfr. nedenfor, skulle formentlig snarest virke i retning af at styrke opsparingstilbøjeligheden.

Husholdningernes opsparingsadfærd får i 1972 særlig betydning på bag-

1. En af de vigtigste årsager til faldet i opsparingstilbøjeligheden i 1970-71 var formentlig den meget betydelige forøgelse af skattetrykket, der fandt sted i denne periode.

grund af det oven for nævnte forhold, at 1972-kildeskatten som hovedregel udskrives på grundlag af 1970-indkomsterne. Som følge heraf har skatteyderne i meget stort omfang fået en lavere trækprocent, end deres indkomst tilsiger. Hvis de pågældende får sat deres trækprocent i vejret eller foretager en opsparing til imødegåelse af den senere restskattebetaling, får afvigelserne mellem å contoskat og slutskat for 1972 ingen virkning på forbruget i 1972. Men i modsat fald vil de her nævnte særlige skattemæssige forhold i sig selv give anledning til en forbrugsstigning på én à to procent.

19. I den opstillede forsyningsbalance for 1972 (tabel 1, side 25) er man gået ud fra, at et flertal af skatteyderne enten vil foretage en opsparing til dækning af restskattebetalinger for 1972 eller få reguleret trækprocenten opad, i hvilket fald skattebetalingerne vil blive større end vist i tabel 2. Med forventede prisstigninger for forbrugsvarer og tjenester på omkring 6½ pct. er den mængdemæssige stigning i forbruget fra 1971 til 1972 herefter anslået til godt 3 pct. med tiltagende stigningstendens igennem året.

Holder de lige anførte forudsætninger ikke stik, må stigningen i forbruget fra 1971 til 1972 i stedet ventes at blive på godt 4 pct.

Der er i tilknytning til forsyningsbalancetallene for 1972 grund til at fremhæve, at når man har valgt at give forudsigelserne for 1972 en præcis tal-mæssig udformning trods den store usikkerhedsmargin, forudsigelserne nødvendigvis må være behæftet med, skyldes det alene hensynet til de muligheder for at sikre indbyrdes sammenhæng i forudsigelserne, en sådan kvantificering frembyder. Ligeledes må det fremhæves, at tallene bygger på den forudsætning, at der ikke sker ændringer i den økonomiske politik. Endelig er det antaget, at de betydelige lønstigninger i 1971 vil blive noget afsvækket i 1972, og at de samlede personlige indkomster vil blive ca. 11 pct. højere i 1972.

20. Den begrænsning af stigningstakten i det offentliges køb af varer og tjenester, der fandt sted for investeringsudgifternes vedkommende i 1971, ser ud til at blive fastholdt i 1972. Navnlig vil de kommunale anlægsudgifter blive begrænset som følge af det skatte- og låneloft, der er pålagt kommunerne. Derimod vil de kommunale driftsudgifter stige med 10–12 pct. regnet i faste priser og lønninger. Da statens udgifter i faste priser og lønninger ventes at stige med 3–4 pct., bliver den samlede mængdemæssige stigning i det offentliges køb af varer og tjenester (opgjort på denne måde) 4–5 pct.

Ved den anvendte beregningsmetode svarer den mængdemæssige stigning stort set til beskæftigelsesstigningen i den offentlige sektor¹.

21. Det er ved udarbejdelsen af forsyningsbalanceskønnene forudsat, at den svage investeringsudvikling i erhvervene vil holde sig igennem 1972, dog med undtagelse af landbrugsinvesteringerne, der må ventes forøget som følge af den indtægtsforbedring, der allerede har fundet sted, og den indtægtsforbedring, der kan ventes i tilfælde af EF-tilslutning, samt endelig som følge af rentesikringsordningen. De anførte skøn er således udtryk for en pessimistisk vurdering af udviklingen i industriinvesteringerne på trods af den bebudede udvidelse og ændring af egnsudviklingsstøtten og den bebudede midlertidige skattebegunstigelse for erhvervsmæssige investeringer. Baggrunden herfor er, at det afgørende for investeringsudviklingen formentlig især er afsætningsforventninger og indtjeningssevne, og at der næppe kan ventes afgørende ændringer i disse forhold i 1972.

De mere langsigtede problemer, som den svigtende investeringslyst rejser, er nærmere behandlet i kapitel III.

22. Der er ved opstillingen af forsyningsbalancetallene for 1972 regnet med en moderat stigning i boligbyggeriet.

Parcelhusbyggeriet viste i 1971 for påbegyndelsernes vedkommende en overraskende stærk stigning, set på baggrund af, at markedet for eksisterende huse må karakteriseres som et udpræget købers marked. Forholdet kan muligvis have sammenhæng med de bedre finansieringsbetingelser ved anskaffelse af et nyopført hus sammenlignet med lånevilkårene ved omsætning af ældre huse. Blandt andet i betragtning af det fald, der er sket i renten, er der næppe grund til at regne med en afgørende ændring i udviklingstendenserne i parcelhusbyggeriet i 1972.

Påbegyndelserne af almennyttigt byggeri blev under indtryk af udlejningsvanskelighederne reduceret væsentligt i 1971, idet de sociale boligselskaber udskød en række planer om nye byggerier og iværksatte omprojektering af udarbejdede projekter. Da omprojektering er en tidkrævende proces, må det ventes, at påbegyndelserne af almennyttigt byggeri fortsat vil ligge lavt gen-

1. Tog man hensyn til produktivitetstigningen, ville den mængdemæssige stigning i det offentliges efterspørgsel i alle årene blive større end vist i tabel 1, idet den ville blive forøget med produktivitetstigningen. Samtidig ville prisstigningen for de offentlige ydelser blive reduceret tilsvarende.

nem det meste af 1972. Fra det igangværende byggeri vil der fortsat fremkomme et relativt stort udbud af store lejligheder, for hvilke man må forudse udlejningsvanskeligheder trods de særlige støtteordninger for specielt disse lejligheder og den bebudede udvidelse af bolig- og rentesikringsordningerne.

Udlejningsvanskelighederne hænger til dels sammen med, at der er gennemført standardforbedringer, som måske selv i tilfælde af, at man ikke havde haft et opsplittet boligmarked ville have ligget i overkanten af, hvad markedet kan bære, og som i hvert fald klart gør det på det opsplittede marked, hvor de store lejeforskelle indeholder en kraftig tilskyndelse også for de særlig betalingsdygtige lejere til at blive boende i den bestående boligmasse. Den førte boligpolitik tvinger således til tilbageholdenhed med hensyn til standardforbedringer i nyt udlejningsbyggeri, fordi dette i større udstrækning end ellers nødvendigt må indrettes på udlejning til indkomstgrupper, f. eks. nystiftede eller nyligt opløste husstande, der i et friere boligmarked ville starte i – respektive rykke op inden for – den bestående boligmasse, men som nu er henvist til nybyggeriet. Andre og lige så fundamentale – eller mere fundamentale – årsager ligger i, at lejefastsættelse og finansieringsvilkår m. v. hverken i den bestående boligmasse eller i nybyggeriet er tilpasset de særlige problemer med hensyn til lejefastsættelse og finansiering, som opstår under inflation. For en nærmere belysning af de her fremdragne forhold henvises til redegørelsen »Boligmarkedet og boligbyggeriet« af maj 1970. Specielt med hensyn til standardforbedringer kan der samtidig være grund til at nævne, at de ved realkreditreformen gennemførte begrænsninger i adgangen til at optage tillægslån synes at have skabt en tendens til, at standardforbedringer, som ellers kunne realiseres over tiden i takt med stigende realindkomstniveau og betalingsevne, gennemføres allerede fra byggeriets start, hvad der selvsagt medvirker til at hæve begyndelseslejen.

23. I det foregående er den indenlandske efterspørgsel omtalt forholdsvis udførligt, da det især er på dette område, man må vente en ny udvikling – ny i relation til de to nærmest forudgående år – i løbet af 1972.

På baggrund af den anførte vurdering og den vurdering, der er givet af udsigterne for den internationale konjunkturudvikling, har man ikke ment at kunne regne med en forøgelse af *industrieksporten* på mere end 1½ til 2 mld. kr., et tal, der absolut set ligger på linie med stigningerne i foregående år, men procentvis ligger noget under de foregående års tal. Der er forudsat en

mængdemæssig stigning på ca. 4^{1/2} pct. og prisstigninger på 5 pct.¹. Det må understreges, at selv en fremgang af denne relativt beskedne størrelse fra 1971 til 1972 forudsætter en relativt kraftigere opgang senere på året, idet stigningen ifølge de seneste tal har ligget en del under de nævnte ca. 10 pct. Efterhånden som konjunkturopgangen breder sig til de lande, som Danmark især samhandler med, skulle der dog være mulighed for at realisere en kraftigere stigning i industrieksporten, end det nu er tilfældet. Opgangen i den indenlandske efterspørgsel vil næppe blive en begrænsende faktor i så henseende i hovedparten af 1972, men kan blive det i slutningen af året og i 1973, jvfr. kapitel III.

Udviklingen i de seneste uger har sat visse spørgsmålstejn ved holdbarheden i det prisniveau, *landbrugseksporten* er nået op på. Således er EF igen begyndt at subsidiere smørekseporten til England, og England har udvidet sin støtte til baconproduktionen og samtidig genindført tidligere gældende støtteprincipper, der i højere grad end den støttepolitik, som har været benyttet i en mellempriode, animerer de engelske producenter til produktionsudvidelse. Stort set skulle man dog kunne regne med, at markederne for hovedprodukterne kød, smør og bacon vil ligge fast igennem 1972. I betragtning af, at den meget store kornhøst i 1971 har reduceret landbrugets importbehov, har man regnet med, at landbrugets nettoeksportindtjening vil vokse med 400–500 mill. kr. fra 1971 til 1972, selv om konserveseksportens værdi vil blive påvirket i nedadgående retning af dollarens devaluering.

En lignende virkning af dollarens devaluering vil gøre sig gældende for *fragtindtægterne* vedkommende. I øvrigt vil fragtindtægterne blive påvirket af modgående tendenser. Over for gunstige fragtrater for langtidskontrakter indgået i 1970 står kraftige fald i fragterne for enkeltfarer og ratene for nye aftaler om tidsbefragtning. Særlig utilfredsstillende synes udviklingen at have været for coastere. Inden for liniefarten skulle indtjeningsforholdene derimod være forbedret noget i kraft af internationale aftaler mellem rederierne om forhøjelse af fragtraterne. Niveauet for indtjeningen inden for denne del af handelsflåden ligger imidlertid lavt som følge af overkapacitet, bl. a. i forbindelse med overgang til container-transport.

Under disse omstændigheder er det formentlig mest realistisk at regne med en stagnation i nettofragtindtjeningen, regnet i kroner. For *turistbalancens*

1. Bedømmelsen er i overensstemmelse med resultaterne af en enquete-undersøgelse, handelsministeriet har foretaget af virksomhedernes eksportbedømmelse.

vedkommende er man derimod gået ud fra, at der fortsat vil være et stigende overskud.

24. I samlet sum indebærer de her anførte skøn en stigning i den *totale reale efterspørgsel* på $3\frac{1}{2}$ -4 pct. fra 1971 til 1972. Dette kan sammenholdes med stigningen for 1971 på ca. $2\frac{1}{2}$ pct. Målt ved efterspørgselsudviklingen skulle der altså, hvis de anførte skøn holder stik, blive tale om et ret betydeligt opsving fra 1971 til 1972. Målt ved den *sandsynlige produktionsstigning* må opgangen ventes at blive mindre udtalt, idet der med de nævnte efterspørgselsudsigter ikke kan forventes en gentagelse af det fald i importmængderne, der kan konstateres for 1971. Den anslåede produktionsstigning - 4 pct. - er kun lidt større end fra 1970 til 1971 og svarer stort set til den normale produktivitetsstigning + tilvæksten i arbejdsstyrken. *Ledighedsniveauet* kan derfor i gennemsnit for 1972 næppe ventes at komme til at afvige væsentligt fra årsgennemsnittet for 1971.

Både hvad angår importudviklingen og hvad angår beskæftigelsesudviklingen kan det være nyttigt at sondre mellem den sandsynlige udvikling i henholdsvis første og andet halvår 1972.

25. Flere faktorer peger på, at *vareimporten* regnet i faste priser vil stagnere eller i hvert fald kun stige svagt i første halvår 1972. Baggrunden for denne vurdering er, at tendenserne til stærkere stigning i den samlede efterspørgsel først bliver mærkbare i andet halvår. Der kan her henvises til den lige givne bedømmelse af eksportudsigterne, og hvad angår den indenlandske efterspørgsel til bedømmelsen af udviklingen i finanspolitikens virkninger igennem året. Et selvstændigt moment er også, at det vil tage et stykke tid, før stigningen i de disponible indkomster slår igennem på forbruget, herunder formentlig især forbruget af langvarige forbrugsgoder med stort importindhold. Hertil kommer, at særtoldens virkninger på importen vil være størst i første halvår. For bilers vedkommende forøges særtoldens virkninger kraftigt af registreringsafgiften, og specielt i første halvår må det ventes, at importen af biler bliver meget lav.

For året som helhed er det lagt til grund, at den reale importstigning vil blive af nogenlunde samme størrelsesorden som stigningen i den samlede reale efterspørgsel. Det må understreges, at dette er udtryk for en optimistisk vurdering for så vidt angår 1972, idet en stigning i den samlede efterspørgsel normalt trækker en procentvis væsentlig stærkere importstigning med sig. Når

man har ment at kunne regne med, at importen for andet år i træk bliver meget lav, skyldes det de lige nævnte midlertidige forhold, herunder at særtolden på en række områder må ventes at føre til en udskydelse af importen.

26. Sammenholdes skønnet for importen med det tilsvarende skøn for eksportudviklingen, giver det en forbedring af *vare- og tjenestebalancen over for udlandet* på 3-400 mill. kr. Forskellen mellem underskuddet på vare- og tjenestebalancen og underskuddet på de løbende poster udgøres af nettorentebetalinger m. v. til udlandet og gaveandelen af u-landsbistanden. Det internationale rentefald påvirker renten af den kortfristede udlandsgæld i nedadgående retning, men heroverfor står, at den samlede gæld til udlandet er stadig voksende samt at der er sket en forskydning af gældens sammensætning i retning af mindre vægt på leverandørkrediten og større vægt for den langfristede, synligt forrentede gæld. Der er betydelige renteomkostninger forbundet med tilvejebringelse og vedligeholdelse af en valutareserve ved hjælp af langfristede udenlandske lån. Udbyttebetalinger fra danske datterselskaber af udenlandske virksomheder til deres moderselskaber er voksende, og det samme gælder bistanden til udviklingslandene.

På den anførte baggrund kan man næppe regne med, at *det samlede betalingsbalanceunderskud* for 1972 bliver på under 3 mlrd. kr.

27. Hvis de opstillede overslag holder, vil *den samlede produktion* målt i faste priser som nævnt vokse med ca. 4 pct. fra 1971 til 1972. Dette skøn dækker over en svagere stigning end 4 pct. i første halvår men en stærkere stigning i andet halvår. *Ledighedsniveauet* vil, korrigeret for sæsonmæssige udsving, formentlig nogle måneder endnu holde sig på samme niveau som i de senere måneder, dvs. at det vil ligge noget over årsgennemsnittet for 1971. I løbet af andet halvår 1972 skulle man imidlertid kunne vente et svagt fald i ledighedsniveauet.

Såfremt forbrugsstigningen skulle blive større end de forudsatte ca. 3 pct., vil det trække i retning af større produktion og beskæftigelse, men samtidig også større betalingsbalanceunderskud og prisstigninger end her anført.

28. *Sammenfattende* skal anføres, at der i løbet af 1972 må ventes at indtræde en vending i den økonomiske udvikling. I første halvår vil den samlede efterspørgsel fortsat være ret svag med deraf følgende fortsættelse af det højere ledighedsniveau, der er opstået. I andet halvår må der ventes en for-

stærket fremgang i forbruget og formentlig også i eksporten og dermed en stærkere vækst i produktionen og efterhånden også i beskæftigelsesgraden, men samtidig må også den hidtil gunstige importudvikling formodes at vende. Særtolden vil dog endnu i andet halvår 1972 og første kvartal af 1973 have en modererende indflydelse på importudviklingen, især ved at holde igen på lageropbygningen. Til gengæld må der for tiden efter særtoldens afvikling kalkuleres med en så meget stærkere importstigning.

Der har i de senere måneder vist sig tegn på en moderation i prisstignings-takten. Med de anførte beskæftigelsesudsigter, der indebærer, at der næppe vil opstå et generelt pres på arbejdsmarkedet før tidligst i begyndelsen af 1973, skulle der ligeledes være mulighed for en vis moderation i lønstigningstakten. Over for disse tendenser står imidlertid, at særtoldens prisvirkninger vil slå igennem i indeværende halvår hvilket igen vil påvirke lønudviklingen i andet halvår 1972.

29. Implikationerne af den forventede udvikling for forløbet i 1973 og læn-gere frem vil blive diskuteret i det følgende kapitel. Her skal nævnes, at baggrunden for den anførte bedømmelse af den indenlandske konjunkturudvikling i 1972 især er at søge i konjunkturpåvirkningen fra statsfinanserne. Det er ret utvivlsomt, at finanspolitikens strammingsgrad vil blive væsentligt reduceret i det kommende finansår, medmindre der sker væsentlige ændringer i forhold til finanslovsforslaget. Dette fremtræder særlig tydeligt, når man prøver at vurdere den finanspolitiske situation i anden halvdel af det kommende finansår.

Det må derfor forudses, at der i løbet af finansåret vil melde sig et behov for ændringer i kontraktiv retning dvs. for udgiftsbesparelser eller skatte- og afgiftsførhøjelser. Omfanget af sådanne stramminger må bl. a. afhænge af lønudviklingen i den offentlige sektor og af, hvor stor en del af landbrugsstøtten, der vil blive afviklet i tilfælde af dansk tilslutning til EF og i hvilken takt dette vil ske. Ligeledes må det formentlig spille en rolle for tilrettelæggelsen af finanspolitikken i det kommende år, hvor store udgiftskonsekvenser de senere ikrafttrædende reformer på eksempelvis sygesikringens område og undervisningsområdet forventes at få.

III

De senere års økonomiske udvikling set i lyset af behovet for en strukturomstilling

Indledning

30. Gennem det sidste tiår er betalingsbalanceproblemet i kraft af dets størrelsesorden og vedholdende karakter i stigende grad blevet det dominerende problem i dansk økonomi. Det er derfor også alment accepteret, at en løsning af dette problem – først og fremmest af hensyn til mulighederne for opretholdelse af en høj beskæftigelsesgrad på længere sigt – må tillægges første prioritet ved udformningen af den økonomiske politik.

Den hovedkurs, der må føres i den økonomiske politik for at løse problemet uden at det skal ske på bekostning af en fortsat høj beskæftigelsesgrad, er velkendt. Den kan summarisk angives således: Styring af den indenlandske efterspørgsel, så der frisættes ressourcer til de udlandskonkurrerende erhverv (betalingsbalanceerhvervene), og en sænkning af omkostningsniveauet i relation til omverdenen, så betalingsbalanceerhvervene kan komme ind i en sådan ekspansion at de kan opsuge disse ressourcer. Som diskuteret i »Markedsperspektiver og strukturproblemer« bliver en politik, der i alle dens elementer tilgodeser disse to hovedkrav, i særlig grad påkrævet, såfremt Danmark vælger at stå uden for EF, idet betalingsbalanceproblemet i så fald bliver skærpet væsentligt. Men også i medlemskabssituationen må kravene være opfyldt, idet den betalingsbalanceforbedring, der er mulighed for at opnå gennem medlemskab – selv om den er væsentlig – ikke er af en sådan størrelsesorden, at problemerne vil være løst dermed. En varig opretning af betalingsbalancestillingen må også i denne situation for størstedelens vedkommende ske gennem tilpasning af den indre økonomi.

31. Da underskuddet i forhold til det rekord-niveau, det nåede op på i 1970,

er blevet noget nedbragt i 1971 og ligeledes vil være det i 1972, kunne man måske umiddelbart få det indtryk, at tilpasningen nu er kommet i gang. Imidlertid har dette kun været tilfældet for så vidt angår den ene side af tilpasningsprocessen – frisættelse af ressourcer fra hjemmemarkedserhvervene – og denne virkning tegner som nævnt til at ophøre eller i hvert fald at blive afsvækket væsentligt i løbet af indeværende år. Den anden side af tilpasningsprocessen – forøgelse af eksportstigningstakten og forstærket udbygning af produktionskapaciteten i betalingsbalanceerhvervene – er ikke kommet i gang. Tværtimod er der sket et fald i industriinvesteringerne, og den betalingsbalanceforbedring, der er opnået, kan til en vis grad henføres hertil.

På baggrund af den internationale konjunkturudvikling i 1971 ville en forstærket eksportstigningstakt under alle omstændigheder have været vanskelig at opnå. Som nævnt i kapitel II må det dog antages, at industriens muligheder for at opretholde en eksportekspansion under svækkede internationale konjunkturer ville have været bedre, såfremt industrien havde været i en bedre konkurrenceposition over for udlandet. I så tilfælde ville industrien samtidig have haft stærkere incitamenter til at udbygge sin produktionskapacitet med senere afsætningsudvidelse for øje. Ud over umiddelbart at have stimuleret beskæftigelsen ville dette have forbedret mulighederne for at udnytte de gunstigere internationale konjunkturer, der kan ventes senere på året og i 1973, til nye eksportfremstød.

32. Med den svage investeringsudvikling, der har fundet sted gennem flere år, er der næppe grundlag for at antage, at industrien trods det sidste par års afsvækkelse i afsætningen har nogen stor uudnyttet kapacitet i øjeblikket. Når stigningstakten i produktionen begynder at øges på ny, er det derfor sandsynligt, at industrien hurtigt vil komme op på fuld kapacitetsudnyttelse. I hvert fald for 1973 synes der derfor at være en nærliggende risiko for tilbagevenden til en situation, hvor kapacitetsmangel bliver en begrænsende faktor for industrieksporten i højere grad end manglende afsætningsmuligheder på de internationale markeder.

33. Dette giver spørgsmålet om, hvorvidt de rentabilitetsmæssige forudsætninger for udvidelse af industriens kapacitet er til stede, forøget vægt. Omend det ikke er muligt at besvare dette spørgsmål éntydigt – bl. a. fordi forholdene kan stille sig forskelligt fra branche til branche og fra virksomhed til virksomhed, og fordi forrentningen af investeringer i nyanlæg ofte vil

stille sig gunstigere end den forrentning, der opnås på ældre dele af kapitalapparatet – skal dette spørgsmål søges indkredset nærmere i det følgende.

Som *konklusion* på nærværende afsnit synes man at måtte konstatere, at dansk økonomi ikke er kommet nærmere til en løsning af det fundamentale problem, som ligger i det store underskud på betalingsbalancen. Den beskedne reduktion af underskuddet, der er opnået, fremtræder i hvert fald til en vis grad som en korttidsgevinst, opnået på bekostning af den langsigtede omstilling.

Udviklingen i lønkvoter og kapitalafkast m. v. i den private sektor, herunder specielt i industrien

34. Det er en udbredt opfattelse, at et af de grundlæggende træk i de senere års økonomiske udvikling er en svigtende indtjeningsudvikling i erhvervene. Der peges således på forringet rentabilitet, faldende selvfinansiering, forringet likviditet og en svækkelse af soliditetsforholdene i virksomhederne. Der er på denne baggrund rejst tvivl om specielt industriens muligheder for at realisere den vækst, der er fornøden for en løsning af de økonomiske balanceproblemer og dermed også en første forudsætning for fortsatte reformer på bl. a. uddannelsespolitikens, sundhedsvæsenets og socialpolitikens område, foreningsbekæmpelse etc.

Det følgende er et forsøg på at belyse, i hvor høj grad en sådan udvikling kan eftervises statistisk. Selv om materialet i flere henseender er mangelfuldt og den officielle industristatistik endnu ikke gør det muligt at gå ind på spørgsmål om virksomhedernes soliditets- og likviditetsforhold, synes det i det store og hele at dokumentere, at udviklingen er gået i den nævnte retning. I den erhvervspolitiske diskussion har dette i den senere tid navnlig været diskuteret som et problem om administrationen af monopolloven og den ekstraordinære prislovgivning. Fra samfundsøkonomisk synspunkt er hovedproblemet dog af de ovennævnte grunde knyttet til en utilfredsstillende udvikling i betalingsbalanceerhvervenes indtjeningssevne. At det er her, hovedproblemet ligger, afspejler sig også i den forskel, der – jvfr. bl. a. livslønundersøgelsen – har været på lønudviklingen i industrien og i hjemmemarkedserhvervene. Industriens svækkede indtjening kan ikke føres tilbage til en specielt kraftig stigning i aflønningen af industriens arbejdskraft sammenlignet med lønudviklingen i øvrige erhverv, eksempelvis i byggefagene. Tvært-

imod har konkurrencepresset fra udlandet på vigtige områder ikke blot formindsket virksomhedsindtjeningen, men også ført til en lavere lønstigning end i hjemmemarkedserhvervene.

35. På grundlag af nationalregnskabsstatistikken er i tabel 3 vist fordelingen af de ved produktionen skabte bruttoindkomster på henholdsvis lønindkomster og restindkomster 1960–1970, dels for samtlige virksomheder under ét, dels for industrien alene¹. Tallene for samtlige virksomheder omfatter hele den private sektor (excl. boligudlejning og boligbenyttelse i øvrigt) samt offentlige virksomheder, men ikke den offentlige sektor i øvrigt. Hvis man tog hele den offentlige sektor med, ville man på grund af denne sektors særlig kraftige vækst og den store andel, som lønudgifterne udgør af de offentlige udgifter, få en stærkere stigning i lønkvoten, men det ville være temmelig problematisk, hvad man kunne slutte herfra om udviklingen i indkomstfordelingen. Denne problematik foreligger også til en vis grad ved fortolkningen af de i tabel 3 viste tal, idet tallene dels er påvirket af forskydninger mellem erhverv og brancher med forskellig lønkvote (f. eks. forskydning fra landbrug, hvor lønkvoten er lav, til industri der har en høj lønkvote), dels af overgangen fra kredsen af selvstændige til kredsen af lønmodtagere. Forskydningen af produktionsresultatets fordeling på indkomstarter er af disse grunde ikke uden videre ensbetydende med, at forholdet mellem aflønning til henholdsvis arbejdskraft og realkapital er blevet forskudt i samme retning og samme udstrækning. Forskydningen i løbet af 1960'erne – omkring 5 pct. af produktionsresultatet er i løbet af denne periode blevet flyttet fra restindkomsterne til lønindkomsterne – er dog så udpræget, at den er egnet til at give i hvert fald et første indtryk af udviklingen i aflønningsforholdet for henholdsvis arbejdsindsats og kapital- og driftsherreindsats m. v. Det gælder ikke mindst, når man tager i betragtning, at lønkvoten tidligere viste en bemærkelsesværdig konstans set over længere tidsrum, samt at allerede en konstant lønkvote er udtryk for, at der sker en stærkere stigning i aflønningssatsen for arbejdskraft (reallønnen) end i den reale profitrate, idet kapitalapparatet i almindelighed vokser betydelig stærkere end den mængdemæssige arbejdskraftindsats.

1. Ved sammenligning med tilsvarende tal fra internationale oversigter må det have i erindring, at de ved produktionen skabte indkomster – værditilvæksten – i andre lande hyppigst opgøres excl. reparation og vedligeholdelse, hvilket giver højere procenttal for lønkvoten og tilsvarende lavere tal for restindkomsten.

Tabel 3. Fordelingen af bruttofaktoringkomsten i den private sektor på løn og anden indkomst

	Hele produktionen excl. offentlige ydelser ¹ , boligbenyttelse, boligudlejning og husgerning		Industrien	
	Lønkvote	Restindkomstkvote ²	Lønkvote	Restindkomstkvote ²
	pct.	pct.	pct.	pct.
1960	45,0	55,0	59,2	40,8
1961	46,0	54,0	60,2	39,8
1962	46,2	53,8	59,6	40,4
1963	46,5	53,5	61,8	38,2
1964	45,6	54,4	60,8	39,2
1965	47,2	52,8	62,0	38,0
1966	48,2	51,8	64,6	35,4
1967	48,4	51,6	64,3	35,7
1968	49,6	50,4	63,0	37,0
1969	49,8	50,2	63,1	36,9
1970	50,9*	49,1*	63,6*	36,4*

* Foreløbige tal.

1. Undervisning, sundhedsvæsen, retsvæsen m. v.

2. Restindkomsterne omfatter udgiften til reparation og vedligeholdelse, afskrivninger, aflønning af selvstændige erhvervsdrivendes egen arbejdsindsats samt nettoafkastet til den investerede kapital.

36. I forbindelse med omtalen af denne udvikling er der grund til at hæfte sig ved en karakteristisk forskel mellem virksomhederne under ét på den ene side og industrien på den anden side. For virksomhederne under ét har der været tale om en temmelig regelmæssig stigning i lønkvoten (= et tilsvarende fald i restindkomstkvoten). Derimod viser tallene for industrien en særlig kraftig stigning i lønkvoten i de år, hvor der har været mindst fremgang i produktionen såsom 1963 og 1966. Når 1968 ikke umiddelbart passer ind i dette billede, har det sammenhæng med devalueringen i november 1967, der umiddelbart indebar en væsentlig omfordeling i produktionsresultatets fordeling på indkomstarter til fordel for restindkomsterne.

Bortset fra de ændringer, der kan tilskrives devalueringen, synes man altså at kunne konstatere, at år, der præges af afsvækket vækst i industrien, giver en forstærket stigning i lønkvoten = forstærket fald i restindkomstkvoten. Til forklaring heraf tjener antagelig især to forhold: At virksomhederne ikke umiddelbart kan tilpasse arbejdsstyrken til mindsket fremgang i produktio-

nen, og at det i »opbremsningsår« er vanskeligere end ellers at få dækning for lønstigninger ved prisforhøjelser.

Tilsvarende forhold kan sammen med den ekstraordinære prislovgivning og forstærket lønstigning¹ begrunde en formodning om, at der også i 1971 er sket et fald i restindkomstknoten, særlig i industrien. Tilsyneladende er dog den nedadgående tilpasning af industriens arbejdsstyrke til afdæmpningen af produktionsstigningen sket hurtigere, end man ellers har set det i de senere år, og dette forhold trækker i modsat retning.

37. Det må fremhæves, at begrebet restindkomst som anvendt i tabel 3 er et bruttooverskudsbegreb, som udover forrentning af kapitalen og risikoverdrag m. v. skal dække bl. a. afskrivning, reparation og vedligeholdelse, indirekte personaleomkostninger samt vederlag for de selvstændiges egen arbejdsindsats. Da alle de nævnte poster på kortere sigt stort set er uafhængige af produktionens størrelse, kan man gå ud fra, at nettofortjenesten har vist større udsving end bruttooverskuddet. Med stigende kapitalapparat, hurtigere teknisk og økonomisk forældelse, stigende grad af lånefinansiering og stigende renteniveau kan det ligeledes antages, at en beregning af udviklingen i aflønningen til egenkapitalen ville vise en endnu stærkere faldende langtids-tendens end den anførte brutto-restkvote.

38. Det foreliggende materiale tillader ikke en sådan beregning af udviklingen i egenkapitalaflønningen. For den private sektor under ét er det dog muligt at beregne et tilnærmet udtryk for udviklingen i nettoaflønningen til egen- og fremmedkapital under ét ved at reducere de restindkomsttal, der ligger til grund for tabel 3, med anslåede beløb for afskrivninger, udgifter til reparation og vedligeholdelse, arbejdsgiverbidrag til social sikring samt endelig vederlag for indehavernes arbejdsindsats, beregnet ved at tilregne indehaverne samme løn som gennemsnittet for samtlige lønmodtagere i det enkelte år.

Tabel 4 viser i kolonne 1 og 2 de ændringer i løn- og restindkomstknoterne, der fremkommer ved en sådan beregning. Af de samlede nettoindkomster (lønsam + beregnet arbejdsvederlag + nettokapitalafkastet) udgjorde kapitalafkastet ifølge de foretagne beregninger i 1960 godt 25 pct., medens arbejds-

1. Lønstigningen for arbejdere i industri og håndværk m. v. fra 1970 til 1971 har ifølge den indtil nu foreliggende lønstatistik været den hidtil største, mellem 14 og 15 pct.

Tabel 4. Fordelingen af nettoindkomsterne¹ i den private sektor på arbejdsindkomst og kapitalafkast samt udviklingen i beregnet forrentningsprocent, 1960-1970

Indkomstfordeling			Forrentning af beregnede kapitalværdier	
Hele produktionen excl. off. ydelser ² , boligbenyttelse, boligudlejning og husgerning			Hele produktionen excl. off. ydelser	Hele produktionen excl. off. ydelser og excl. landbrug
Arbejdsindkomst ³		Kapitalafkast		
	pct.	pct.	pct.	pct.
1960	74,6	25,4	7,4	9,1
1961	75,6	24,4	7,0	8,7
1962	76,1	23,9	6,8	8,4
1963	77,1	22,9	6,2	7,0
1964	75,0	25,0	7,0	7,7
1965	78,0	22,0	6,1	7,0
1966	79,3	20,7	5,4	6,5
1967	79,2	20,8	5,3	6,6
1968	81,1	18,9	4,9	5,8
1969	79,6	20,4	5,5	6,3
1970	81,7*	18,3*	5,0*	5,8*

* Foreløbige tal.

1. Bruttofaktorindkomsten reduceret med udgifterne til reparation, vedligeholdelse og afskrivning.
2. Jvfr. note 1 til tabel 3.
3. Lønindkomster med tillæg af beregnet arbejdsvederlag til selvstændige næringsdrivende (landbrugere, detailhandlere m. fl.) samt arbejdsgiverbidrag til social sikring.

indkomsterne udgjorde knap 75 pct. I 1970 var de tilsvarende tal henholdsvis godt 18 og knap 82 pct. Forskydningen mellem indkomstarterne bliver således ved denne beregning endnu mere udpræget end ifølge tabel 3.

I kolonne 3 er de resulterende beløb for nettoestindkomsten udtrykt som procent af værdien af kapitalapparatet ifølge en beregning, som Danmarks Statistik har foretaget til brug for nærværende undersøgelse. Kolonne 4 viser de tilsvarende forrentningsprocenter med udeladelse af landbrugssektoren, således at tallene i denne kolonne er renset for tilbagegangen i landbrugets forrentningsprocent.

De beregnede tal for kapitalforrentningen (afkastet til såvel egen- som fremmedkapitalen) er nødvendigvis noget usikre, navnlig for så vidt angår de til grund liggende tal for værdien af kapitalapparatet. Der er bl. a. grund til at fremhæve, at medens boligsektoren har kunnet udskilles af de tal, der

ligger til grund for kolonne 1 og 2 i tabel 4, er dette ikke tilfældet for de i kolonne 3 og 4 viste forrentningsprocenter, idet der knytter sig særlige problemer til opgørelsen af den rene boligsektors kapitalværdi, navnlig for de blandede forretnings- og beboelsesejendomme. Det må antages, at udskillelse af lejeværdi og kapitalværdi for parcelhuse og etageejendomme ville hæve forrentningsprocenterne niveau og samtidig afsvække tendensen til fald i forrentningsprocenterne¹.

Med forbehold for de foreliggende usikkerhedsmomenter, viser tabel 4, at kapitalforrentningen i den nævnte periode er faldet fra et niveau på omkring 7¹/₂ pct. til et niveau på omkring 5 pct. Udskilles landbrugssektoren af tallene, som gjort i kolonne 4 i tabellen, øges niveauet for forrentningen noget, hvorimod udviklingen gennem 1960'erne ikke ændres væsentligt.

Ved sammenligning med udviklingen i obligationsrenten giver tabellen indtryk af en markant forringelse af afkastet af realinvesteringer i forhold til afkastet ved passiv kapitalanbringelse. Det må dog herved tages i betragtning, at kapitallene, der ligger til grund for tabel 4, er beregnede i løbende priser og dermed er »inflationsintakte«. Den stigning i obligationsrenten, der er sket i løbet af 1960'erne, må netop for en stor del ses som en følge af inflationen – som et renteelement, der på tilsvarende måde skal holde realværdien af den passivt anbragte kapital intakt. Tager man hensyn til disse forhold, vil det være mere korrekt at fortolke den i tabel 4 viste udvikling således, at realkapitalens afkast i løbet af 1960'erne har nærmet sig til realrenten af obligationer. I begge tilfælde er der tale om realafkastet før skat, og der kan være grund til at erindre om, at realafkastet af obligationer og andre former for passiv kapitalanbringelse beskattes særlig hårdt, fordi der også svares indkomstskat af inflationselementet i renteindtægten.

39. Tilsvarende beregninger ud fra officiel statistik som de i tabel 4 viste er foreløbig ikke mulige for enkeltsektorer som landbrug, industri, handel etc. Ligesom perioden har været præget af vigende forrentningsevne for landbrugskapitalen, jvfr. regnskabsmaterialet fra Det landøkonomiske Driftsbureau, viser det regnskabsmateriale for et udsnit af industrien, der offentliggøres af Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk, imidlertid falden-

1 Denne antagelse er blevet bekræftet ved beregninger, hvor – for udvalgte år – parcelhusene er udskilt. Ved disse beregninger ændres forrentningsprocenten i 1960 til 10,5 pct. og i 1969 til 8,2 pct.

Tabel 5. Indtjeningsevnen i de af Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk A/S analyserede virksomheder

	Bruttoind- tjeningsevne ¹	Afkastnings- grad ²	Egenkapital- forrentning ³	Ekspansions- evne over indtjeningen ⁴
1964	15,0	9,6	22,5	5,1
1965	14,1	8,7	17,0	3,8
1966	11,8	6,7	10,0	2,1
1967	11,3	6,8	10,2	2,0
1968	11,5	7,1	11,5	2,3
1969	11,2	8,0	15,0	3,0
1970	11,1	7,0	11,4	2,0

Anm. Tallene er i hver af treårsperioderne 1964-66, 1966-68 og 1968-70 beregnet på det samme udsnit af virksomheder. I de tre perioder er der henholdsvis analyseret 536, 741 og 726 virksomheders regnskaber. Niveaue for bruttoindtjeningsevnen og afkastningsgrad m. v. i 1964-66 og 1966-68 er sat i relation til niveaue i 1968-70 ved hjælp af tallene fra de overlappende år.

1. Overskud før afskrivninger i pct. af aktivmassen ultimo.
2. Overskud efter afskrivninger i pct. af aktivmassen ultimo.
3. Overskud minus afskrivninger, renter af fremmedkapital og selskabsskatter i pct. af bogført egenkapital ultimo.
4. Overskud minus afskrivninger, renter af fremmedkapital og selskabsskatter i pct. af aktivmassen ultimo.

Kilder: Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk A/S: Beretning til repræsentantskabet 1967, 1969 og 1971.

de forrentningsprocenter omend ved et højere niveau for indtjeningen end i landbruget.

Dette er vist i tabel 5, hvor det dog i første kolonne ikke er forrentningsprocenter, der er vist, men bruttooverskud før afskrivninger i pct. af den bogførte aktivmasse¹. Forrentningen af den samlede aktivmasse (afkastningsgraden) er vist i kolonne 2, medens kolonne 3 viser egenkapitalens forrentning. I kolonne 4 er de samme overskudstal som benyttet i kolonne 3 sat i relation til den samlede bogførte aktivmasse. Det drejer sig om det overskudsbeløb, der er til rådighed til udbyttebetalinger og henlæggelser. Hvis be-

1. Principielt burde fremmedkapital, som ikke skal forrentes (især leverandørkredit), udskilles af kapitaltallene, hvilket imidlertid ikke har været muligt. Ved bedømmelse af betydningen af denne fejlkilde må erindres, at afskrivninger og aktiver ikke er beregnet ud fra aktivernes genanskaffelsespris.

løbene fuldt ud blev anvendt til henlæggelser, ville de illustrere virksomhedernes ekspansionsevne over indtjeningen.

Alle de anførte procenter viser betydelige fald gennem perioden, særlig kraftigt for den sidste talrækkes vedkommende. De samme tendenser, som viser sig i restindkomstknoten i tabel 3 og i kapitalafkastknoten i tabel 4, kommer til udtryk i dette materiale, herunder navnlig et væsentligt fald i 1966, opgang i »boom-året« 1969 og på ny fald i 1970, som formentlig vil vise sig at fortsætte, når resultaterne for 1971 foreligger opgjort. I hvert fald er der ikke tvivl om, at indtjeningsevnen fremdeles ligger på et væsentligt lavere niveau end i midten af 1960'erne.

Ved vurderingen af regnskabsresultaterne for de virksomheder, der indgår i finansieringsinstituttets regnskabsanalyse, må det tages i betragtning, at de pågældende virksomheders omsætningsstigning ligger betydeligt over omsætningsstigningen for hele industrien. De analyserede virksomheder er således ikke repræsentative for hele industrien, men i gennemsnit formentlig snarest mere effektive end gennemsnittet for samtlige industrivirksomheder. Heroverfor står dog, at der er grund til at antage, at virksomhederne har haft særlig store investeringer med deraf følgende større afskrivninger, hvad der påvirker forrentningsprocenterne i nedadgående retning. Dette gælder dog ikke i de i kolonne 1 viste procenter.

Hvad angår *udviklingen* i afkastet indebærer en manglende repræsentativitet ikke nødvendigvis, at udviklingen i afkastet hos de af finansieringsinstituttet undersøgte virksomheder har været væsensforskellig fra udviklingen for industrien som helhed. Udviklingen i bruttoindtjeningen er for den periode, hvor det er muligt at foretage en sammenligning (1966-1969), så sammenfaldende med tallene ifølge Danmarks Statistiks regnskabsundersøgelser, at det må antages, at udviklingen i industriens forrentningsprocenter lader sig belyse ud fra instituttets beretninger.

Fordelingen på sektorer af investeringer i bygninger, maskiner og anlæg 1960-1970

40. Selv om der ikke kan være tvivl om hovedtendensen i det foran analyserede materiale – en tendens til relativt fald i virksomhedsindtjeningen, formentlig især i de konkurrenceudsatte sektorer – vil vurderingen af konsekvenserne af en sådan udvikling altid stå åben for fortolkning. Det er na-

turligvis ikke muligt at specificere nogen »objektivt rigtig« fordeling af produktionsresultatet mellem henholdsvis arbejdskraft aflønning og kapital aflønning. Et afgørende kriterium ved vurderingen må imidlertid være, om indtjeningen i erhvervene er tilstrækkelig til at muliggøre en udbygning og modernisering af produktionsapparatet, herunder – som følge af det omstillingsproblem, det danske betalingsbalanceunderskud rejser – i særdeleshed produktionsapparatet i betalingsbalanceerhvervene. Udviklingen i løn + virksomhedsindtjening i betalingsbalanceerhvervene over for den tilsvarende udvikling i hjemmemarkedssektorerne får derfor ganske særlig interesse. Skal betalingsbalancestillingen vendes, må den aflønning, der kan opnås i de førstnævnte erhverv, både for arbejdskraftens og kapitalens vedkommende kunne konkurrere med den aflønning, der opnås i hjemmemarkedserhvervene.

41. For lønudviklingens vedkommende er den her skitserede problematik bl. a. belyst gennem livslønberegningerne, der klart viser, at eksempelvis stigningen for faglærte arbejdere i industrien har været mindre, end stigningerne inden for byggefagene og den offentlige sektor. For virksomhedernes vedkommende kan en belysning af investeringsudviklingen – foruden at være af betydelig interesse i sig selv som udtryk for udviklingen i produktionskapaciteten – være egnet til at supplere den foran givne belysning af udviklingen i indtjeningsforholdene. Sker der en successiv omfordeling af investeringerne mellem

Tabel 6. Procentvis fordeling af de faste nyinvesteringer i 1955-priser

	Industri	Landbrug	Øvrige private erhverv	Erhvervs-mæssige invest. tilsammen	Bolig-byggeri	Off. sektor incl. off. virksomheder	I alt
1960	16,8	10,9	37,0	64,7	14,4	20,9	100,0
1961	17,4	9,7	37,0	64,1	15,2	20,7	100,0
1962	16,9	8,4	39,0	64,3	15,1	20,6	100,0
1963	15,4	9,4	38,4	63,2	14,7	22,1	100,0
1964	14,8	8,9	39,3	63,0	15,6	21,4	100,0
1965	15,3	8,3	37,6	61,2	16,1	22,7	100,0
1966	13,3	7,5	41,1	61,9	15,7	22,4	100,0
1967	12,6	6,4	40,3	59,3	17,4	23,3	100,0
1968	10,5	5,4	42,9	58,8	15,9	25,3	100,0
1969	11,7	4,9	41,7	58,3	17,6	24,1	100,0
1970*	12,4	4,8	42,3	59,5	16,1	24,4	100,0

* Foreløbige tal.

Tabel 7. Indeks for udviklingen i de faste nyinvesteringer i 1955-priser i forskellige sektorer 1960 = 100

	Industri	Landbrug	Øvrige private erhverv	Erhvervs-mæssige invest. tilsammen	Bolig-byggeri	Off. sektor incl. off. virksomheder	I alt
1960	100	100	100	100	100	100	100
1961	115	100	112	111	118	111	112
1962	124	96	130	123	129	121	123
1963	110	104	124	117	122	126	119
1964	128	119	155	142	158	149	146
1965	138	116	154	143	170	164	152
1966	127	110	177	153	174	171	160
1967	129	101	188	158	209	192	172
1968	107	85	198	155	189	207	171
1969	137	88	221	177	239	225	196
1970*	150	91	234	188	230	238	205

* Foreløbige tal.

forskellige sektorer, må dette til dels kunne tages som udtryk for en forskellig rentabilitetsudvikling i disse sektorer. På denne baggrund er i tabellerne 6 og 7 for perioden 1960-1970 vist fordelingen på sektorer af de faste nyinvesteringer, opgjort i 1955-priser.

42. Foruden et absolut fald fra 1960 til 1970 på omkring 10 pct. i landbrugsinvesteringerne – efter en stigning i midten af 1960'erne – er det mest markante træk i de to tabeller, at industriens investeringer er steget i en væsentlig svagere takt end investeringerne i andre byerhverv samt boligbyggeri og offentlige investeringer. I løbende priser ville forskydningerne i forhold til boligbyggeri og offentlige investeringer fremtræde endnu mere klart, idet der på de to sidstnævnte områder har været en særlig kraftig prisstigning.

Faldet i landbrugsinvesteringerne er en konsekvens af de afspærringer, landbruget har mødt på de udenlandske markeder i den undersøgte periode. Denne udvikling har uundgåeligt måttet stille store krav til en ressourceomfordeling over til udlandskonkurrerende sektorer inden for byerhvervene, herunder især industrien, til afbødning af den svage fremgang i landbrugssektoren. Det er derfor en uholdbar udvikling, at tilvæksten i kapitalapparatet har været langt større inden for deciderede hjemmemarkedserhverv som boligbyggeriet og den offentlige sektor end inden for industrien.

Tabel 8. Udviklingen i forholdet mellem investeringerne i forskellige sektorer i Danmark, Norge, Sverige og U. K. (løbende priser, indeks: 1960 = 100)

	Industrien i forhold til den offentlige sektor samt boligbyggeri				Industrien i forhold til den private sektor excl. landbruget og boligbyggeri og skibsfart			
	Danmark	Norge	Sverige	U. K.	Danmark	Norge	Sverige	U. K.
1960	100	100	100	100	100	100	100	100
1961	98	115	116	109	107	114	116	110
1962	95	112	107	97	98	115	107	95
1963	83	100	97	82	86	115	99	75
1964	77	98	81	77	85	106	79	74
1965	75	101	90	83	93	105	86	79
1966	64	110	98	82	78	106	92	86
1967	54	108	85	70	74	109	89	84
1968	43	87	77	72	58	93	95	77
1969	46	77	76	87	65	86	92	81
1970* ...	48	93	78	93	65	103	92	89

* Foreløbige tal.

Kilder: De enkelte landes nationalregnskabsstatistik.

43. I tabel 8 har man sammenholdt udviklingen i dansk industris forholds-mæssige andel i udbygningen af produktionsapparatet med tilsvarende tal for henholdsvis den norske, den svenske og den engelske industri.

Det fremgår af tabel 8, at der også i Norge, Sverige og England har været en langtidstendens til et relativt fald i nyinvesteringerne i industrien, såvel i forhold til de offentlige investeringer og investeringer i boligbyggeri som i forhold til investeringerne i byerhvervene i øvrigt. Dette synes i øvrigt at være et strukturelt træk i udviklingen i ressourcefordelingen i de industrialiserede lande, men Danmark skiller sig klart ud fra de her undersøgte lande ved, at industriens andel af nyinvesteringerne er faldet i en langt stærkere takt end i de andre lande.

44. Forskydninger i de forskellige sektors andel af ressourcetilgangen kan have sammenhæng med en række faktorer: Forskydninger i efterspørgselsforholdene, forskelle i tekniske fremskridt m. v. dvs. forhold, der kan give anledning til forskelle i rentabiliteten i sektorerne imellem. Gennem de offentlige myndigheders styring af især efterspørgselsudviklingen øver det offentlige en væsentlig indflydelse på forskydningerne. I denne forbindelse er der grund til at fremhæve, at den forskellige udvikling i industriinvesteringernes andel

Tabel 9. Gennemsnitlig årlig lønstigning 1960–1970 i industrien i udvalgte lande. Procent

Danmark	Sverige	Norge	Vesttyskland	England
10,7	8,7	8,0	8,4	6,8

Kilde: OECD: Main Economic Indicators. Tallene er i national valuta.

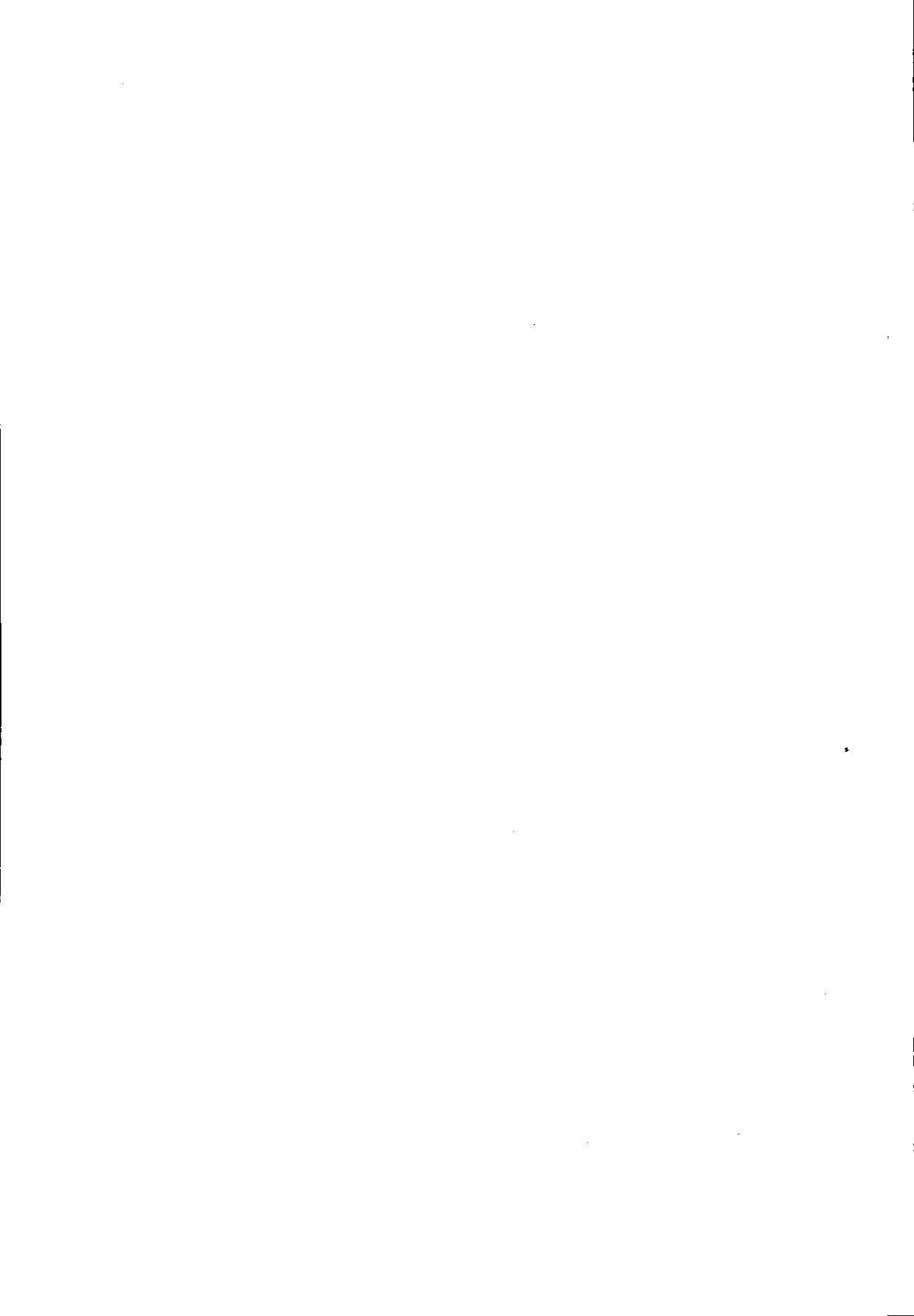
ikke i første række skyldes, at dansk industri i 1960'erne har haft en markant lavere investeringstakt end udlandet¹, men derimod at vi har haft betydelig stærkere stigning i hjemmemarkedssektorenes investeringer, herunder offentlige investeringer og boligbyggeri.

45. Efterspørgselsstyringen synes således at have været mere effektiv i de andre lande end i Danmark, og det er nærliggende at se en hovedårsag til det danske betalingsbalanceproblem i manglende efterspørgselsstyring. Som en anden og hermed sammenhængende hovedårsag til betalingsbalanceproblemet må der peges på den for kraftige stigning i det danske omkostningsniveau og herunder de forskellige muligheder henholdsvis betalingsbalance- og hjemmemarkedserhvervene har haft for at imødegå denne udvikling.

For industriens vedkommende er i tabel 9 vist lønudviklingen 1960–1970 i de samme lande som ovenfor samt Vesttyskland. Skønt der inden for vigtige områder af dansk industri har været en svagere lønudvikling end inden for betydelige dele af hjemmemarkedserhvervene, har den gennemsnitlige lønstigning i dansk industri været større end i udlandet. Devalueringen i november 1967 har nok i et vist omfang afbødet den svækkelse af industriens konkurrenceevne, som de kraftige omkostningsstigninger har medført. Tallene i tabel 3–5 tyder imidlertid på, at den forøgelse af industriens indtjening, som devalueringen medførte, ikke blev af længere varighed. En for svag konkurrencestilling over for udlandets industrier har derfor været medvirkende til, at den nødvendige omstillingsproces ikke er kommet i gang i løbet af 1971.

Såvel omkostnings- som investeringsudviklingen tyder på, at dansk økonomi i stigende grad har fjernet sig fra den tilstræbte og nødvendige kurs.

1. Som berørt oven for skulle der imidlertid være sket en stærkere stigning i industriinvesteringerne her i landet end i andre lande, hvis virkningerne på betalingsbalancen af afspærringerne for landbrugseksporten skulle have været afbødet.

Livsindkomstberegninger
for udvalgte lønmodtagergrupper
1960 og 1970

I

Undersøgelsens formål og grundlag

1. I efteråret 1971 blev der i Det økonomiske Råd fremlagt livsindkomstberegninger for nogle udvalgte lønmodtagergrupper. Efter den foreløbige diskussion af dette oplæg, der fandt sted på rådsmødet den 15. oktober, er der foretaget en fornyet gennemgang af beregningsgrundlaget bl. a. på baggrund af sekretariatets drøftelser med forskellige lønmodtagerorganisationer om en række tekniske problemer forbundet med beregningerne. Disse forhandlinger har endvidere givet anledning til, at materialet er blevet suppleret i forskellige henseender.

Undersøgelsen er, som i det tidligere oplæg, foretaget i samarbejde med lektor, cand. polit. Jens Erik Steenstrup, der i en afhandling i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1968 har offentliggjort en lignende undersøgelse, dog med et andet sigte end i den her foretagne.

Hovedresultaterne af beregningerne er præsenteret i tabellerne I-IV. En sammentrængt tekstmæssig konklusion findes i afsnit IV. Oplysninger om enkeltheder i forbindelse med undersøgelsen, herunder en nærmere redegørelse for talgrundlaget, er samlet i et bilag.

2. Baggrunden for, at der i Det økonomiske Råd ved flere lejligheder har været fremsat ønske om at få den almindelige indkomststatistik suppleret med livsindkomstberegninger, er bl. a. den, at de indkomstforskelle, der fremgår af den løbende statistik, til dels hænger sammen med forskelle i »tidsprofilen« for indtjeningen i de forskellige erhverv og fag.

Den, der på grund af lang uddannelsestid og dermed et relativt stort antal indkomstløse eller indkomstsvage år først bliver erhvervsaktiv på et sent tidspunkt, må åbenbart have en forholdsvis høj årsindkomst for at få samme livsløn som den, der har været erhvervsaktiv fra et tidligt tidspunkt. På forhånd må det derfor ventes, at man ved at betragte indkomsten gennem hele livet får andre lønproportioner frem end dem, der afspejler sig i den løbende indkomststatistik.

Sigtet med livsindkomstberegninger er derfor så at sige at »nulstille« talene med hensyn til forskelle i antal indtjeningsår og med hensyn til den måde, hvorpå indkomsterne er fordelt inden for disse. Principielt kan man i sådanne beregninger også tage hensyn til de indkomstmæssige følger af arbejdsløshed, ulykker, sygdom m. v. Da formålet med nærværende undersøgelse ikke har været at belyse forskelle i den relative levestandard for forskellige grupper, men alene at danne et supplement til den almindelige lønstatistik, er der dog ikke i det følgende gjort forsøg på at inddrage disse andre forhold i beregningerne.

3. Når lønnen varierer med alderen, vil udviklingen i en gruppes gennemsnitsløn – opgjort efter de traditionelle metoder – blive påvirket af forskydninger i dens aldersfordeling, hvorfor det kan være vanskeligt at foretage sammenligninger med lønudviklingen for andre grupper. Forholdet har især spillet en rolle ved sammenligning af udviklingen i tjenestemands- og funktionærlønninger m. v. med lønudviklingen for arbejdere i håndværk og industri. I stedet kan man eventuelt søge at foretage sammenligningerne på grundlag af oplysninger om de overenskomstmæssigt eller lovmæssigt fastsatte lønsatser. Også grundlaget for sådanne sats-sammenligninger svinder imidlertid ind, når der sker ændringer i lønsystemerne, f. eks. i antallet af løntrin på en lønskala, dennes begyndelses- og slutlønninger m. v. og reglerne for indplacering på forskellige trin. Forholdet får navnlig betydning, når der er tale om sammenligninger af lønudviklingen over længere tidsrum.

De her nævnte forhold har ligeledes været stærkt medvirkende til, at man i rådet har fundet det ønskeligt at få den almindelige lønstatistik suppleret med livsindkomstberegninger, der principielt rummer en løsningsmulighed på de nævnte problemer. Medens der i den offentlige diskussion især har været interesse for lønniveau-sammenligninger på livsindkomstbasis, ligger værdien i livsindkomstberegninger måske i nok så høj grad i den mulighed, beregningerne åbner for en supplerende belysning af *udviklingen* i forskellige gruppers lønninger. Der henvises i denne forbindelse til de nedenfor omtalte forbehold, der er særlig tungtvejende, for så vidt angår niveausammenligninger.

4. Livsindkomstberegninger kan også være af interesse i flere andre henseender end de her nævnte. Ofte benyttes de således som led i beregninger til belysning af forrentningen af investering i uddannelse. Et andet formål, der dog ligger tæt op ad det lønstatistiske, kunne være at lade beregningerne

danne udgangspunkt for nærmere sammenligninger af de forskellige gruppers relative levestandard. Til brug for dette formål måtte beregningerne gennemføres på grundlag af lønnen efter skat eller i hvert fald suppleres med beregninger på dette grundlag, ligesom man måtte søge at tage hensyn til forskelle i arbejdsløsheds-, syge- og ulykkesrisiko m. v. for de forskellige grupper, men på den anden side også til værdien af de ydelser, de forskellige grupper modtager fra det offentlige i bl. a. disse situationer.

Da formålet med nærværende undersøgelse som nævnt kun har været det mere begrænsede at danne supplement til lønstatistikken, er der ikke foretaget sådanne videregående beregninger i det følgende. Med hensyn til virkningerne af skatter og offentlige ydelser kan der imidlertid være grund til at bemærke, at når der gennem tiden sker en forøgelse af de offentlige ydelser, og der som følge heraf bliver tale om stigende skatteprocenter, vil dette allerede ved en proportional beskatning belaste de grupper hårdest, der har en væsentlig del af indkomsten koncentreret sent i livsforløbet. Dette forhold forstærkes gennem progressionen i indkomstbeskatningen. Den forskel i indkomstniveauet mellem arbejdergrupperne og akademikergrupperne, der fremgår af det følgende, ville derfor blive væsentligt mindre udpræget, hvis man i stedet betragtede lønnen efter fradrag af skat¹.

Det skal samtidig nævnes, at den reelle progressionsgrad i indkomstbeskatningen i væsentlig grad afhænger af, hvorledes der disponeres inden for årslønnens rammer. Jo større årslønnen er, jo større er også dispositionsfriheden med hensyn til at påvirke fradrag og trækprocent ved udnyttelse af opsparings- og pensionsordninger m. v. samt ved at overføre indkomst til områder eller tidspunkter, hvor den enten ikke er indkomstskattepligtig, eller hvor den kan beskattes mere lempeligt end under den almindelige indkomstskat (f. eks. ved køb af huse og grunde, ved investering i skibe eller ved tegning af diverse forsikringer). Der foreligger ikke i øjeblikket et statistisk materiale, som gør det muligt at belyse fradragene ved opgørelsen af den skattepligtige

1. Man må dog også være opmærksom på fordelingen på indkomstgrupper af de offentlige ydelser, som skatterne finansierer.

Beregninger til belysning heraf er bl. a. foretaget i formandskabets redegørelse fra 1967: »Den personlige indkomstfordeling og indkomstudjævningen over de offentlige finanser«. Beregningerne, som vedrørte 1963, viste bl. a. for forskellige indkomstgrupper værdien af de offentlige ydelser som gruppen modtog, målt i pct. af indkomsten. Der blev anvendt to forskellige beregningsmetoder. I det ene tilfælde varierede procenten fra 118 pct. i den nederste indkomstgruppe til 4 pct. i den øverste. Ved den anden beregningsmetode blev forskellene mellem procenterne for de forskellige grupper mindre udprægede. For den

indkomst og deres fordeling på stillingsgrupper, indkomstintervaller, aldersgrupper etc. Danmarks Statistik har imidlertid til hensigt gennem en bearbejdning af et udsnit af selvangivelserne at tilvejebringe et materiale, der kan belyse den her nævnte problemstilling.

5. I tilknytning til omtalen af baggrunden for den foretagne undersøgelse må det fremhæves, at livslønberegningerne ligesom andre statistiske opgørelser er behæftet med *usikkerhed*. En del af usikkerhedsmomenterne er de samme, som er kendt fra andet indkomststatistisk materiale. Et af disse usikkerhedsmomenter er, at selve de grundoplysninger, statistikken baseres på, kan være usikre, således at man i mange tilfælde må foretage et vist skøn i forbindelse med beregningerne. Mere væsentligt er dog, at der ved beskrivelse af indkomstudviklingen altid vil foreligge et problem i forbindelse med valg af *basisår* for sammenligningerne. I den foreliggende undersøgelse har man valgt at tage udgangspunkt i lønforholdene i efteråret 1960, bl. a. ud fra den betragtning, at tjenestemandsgereformen af 1958 i praksis først var fuldt indkørt omkring dette tidspunkt. Fra tjenestemandsgereorganisationernes side er der heroverfor henvist til, jfr. også tidligere redegørelser fra formandskabet, at tjenestemændene i efteråret 1960 stod med et betydeligt efterslæb i forhold til det relative lønniveau for tjenestemænd som tilsigtedes med lønreformen. Organisationerne har derfor ønsket, at beregningerne i stedet skulle have taget udgangspunkt i lønforholdene i april 1958, således som de ville have været, hvis lønreformen af 1958 ikke var blevet »strakt«, men gennemført fuldt ud fra det nævnte tidspunkt.

Alternativt har tjenestemandsgereorganisationerne foreslået, at man i beregningerne af tjenestemandsgeregruppernes lønstigning 1960–70 udskiller den del af lønstigningen, som skyldes opretning af efterslæb opstået før 1960. Denne fremgangsmåde ville dog forudsætte, at der ikke er noget efterslæbsproblem i

laveste indkomstgruppe var procenten ved denne beregningsmetode 58, og for den højeste indkomstgruppe 14.

Som følge af indførelsen af den fulde folkepension og den relative vækst i udgifterne til højere uddannelser, som de højere lønnede grupper får størst udbytte af, ville ajourførte beregninger formentlig vise en mindre indtægtsudjævning via selve de offentlige ydelser end i 1963. Betragter man nettostillingen for de forskellige grupper – forstået som forskellen mellem de skatter og afgifter, gruppen har betalt, og værdien af de offentlige ydelser, der kan tilregnes gruppen – er der dog ikke tvivl om at en ajourført beregning stadig ville vise, at der sker en betydelig indtægtsudjævning over de offentlige finanser.

1970. I øvrigt henvises der vedrørende den af tjenestemandsoorganisationerne rejste kritik til den nærmere diskussion nedenfor i punkt 16.

Som i andre indkomststatistiske opgørelser må det både ved sammenligninger af lønniveauer og af udviklingen heri for de forskellige grupper tages i betragtning, at opgørelserne kun omfatter selve indkomstforholdene, men ikke *forhold i forbindelse med indkomsterhvervelsen*, herunder arbejdsvilkår og arbejdsindsats, arbejdsløshedsrisiko, risiko for arbejdsulykker, erhvervssygdomme etc. Eksempelvis har en sammenligning af forskellige gruppers indkomstniveau og indkomstudvikling implicit til forudsætning, at den for opnåelse af en given indkomst præsterede arbejdsindsats er i hvert fald nogenlunde den samme fra gruppe til gruppe. En sådan »standardisering« af beregningerne er principielt ikke mulig, idet arbejdsindsatsen ikke kan måles alene ved den medgæede tid. Også selve tidsindsatsen kan det i en række tilfælde være yderst vanskeligt at opgøre. Det skal derfor fremhæves, at undersøgelsen ikke prætenderer at bygge på en i alle henseender tilfredsstillende standardisering med hensyn til arbejdstid og udviklingen heri for de forskellige grupper. – Antagelig spiller de her nævnte usikkerhedsmomenter en større rolle ved sammenligning af lønniveauerne på et givet tidspunkt end ved sammenligning af lønudviklingen gennem tiden.

Et usikkerhedsmoment, der er specifikt for livslønberegninger, vedrører fastlæggelsen af *typiske karriereforløb* inden for de forskellige grupper. Som det fremgår af det følgende, har man – for de grupper, hvor advancementsbestemte lønninger spiller en væsentlig rolle for gruppen, og hvor beregningerne samtidig bygger på lønsatser til forskel fra egentlig lønstatistik – valgt at regne med minimumsavancementer.

Et andet usikkerhedsmoment, der er specifikt for livsindkomstberegninger, står i forbindelse med vurderingen af *pensionsgodets værdi* for forskellige grupper. Nogen objektiv afklaring af de problemer, dette rejser, er næppe mulig, jvfr. den offentlige debat om disse spørgsmål i forbindelse med akademikerkonflikten for et par år siden. Der er i det følgende dels gennemført beregninger på nettolønbasis, dvs. at der ikke tages hensyn til værdien af indtjente pensionsrettigheder, dels gennemført beregninger, der søger at tage hensyn hertil. Ved beregningerne har det imidlertid ikke været muligt at tage hensyn til den forbedring af pensionsforholdene for befolkningen som helhed i forhold til tjenestemændene og andre grupper med særlige pensionsrettigheder, der er sket ved indførelsen af fuld folkepension til alle og særlige tillæg til grupper, der i forvejen fik fuld folkepension, og ved den samtidige ind-

førelse af samordningsfradrag i tjenestemandspensionen. En sådan relativ forbedring for den øvrige befolkning indebærer samtidig en relativ forringelse for tjenestemandsgupperne m. v.¹

Det skal endelig nævnes, at der ved livsindkomstberegninger opstår et specifikt problem om, hvorledes man ved beregningerne kan tage hensyn til, at værdien af et bestemt indkomstbeløb for indkomstmotageren – også ved konstant prisniveau – må antages at afhænge af, hvornår i livsforløbet han opnår det. Der henvises herom til den nærmere diskussion neden for i afsnit II B.

6. Der er foretaget beregninger for følgende stillingsgrupper, angivet i alfabetisk rækkefølge: Assistent i staten, banearbejder, civilingeniør, folkeskolelærer, gymnasielærer, jurist/økonom i staten, kvindelig kontorassistent i henholdsvis staten og private erhverv, kvindelig tekstilarbejder, lagerarbejder og ikke faglært metalarbejder, murer, murerarbejdsmand, politibetjent, smed/maskinarbejder, sygeplejerske. Udvalget dækker således et bredt spektrum af lønmotagergrupper. For civilingeniører og sygeplejersker har man dog ikke fundet det muligt at opstille et relevant sammenligningsgrundlag for 1960 og 1970, og oplysningerne for disse grupper refererer sig derfor alene til 1970.

Idet uddannelsestiden indgår i beregningerne, omfatter disse for hver gruppe indkomsten i alderen fra 15 til 69 år. Livsindkomsten er defineret som summen (om kapitalisering se nedenfor) af de typiske årslønninger på hvert alderstrin, opgjort på grundlag af oplysninger om indkomstforholdene i årene 1960 og 1970 (tiden omkring første oktober). Da der således er tale om en tværsam af årslønningerne på bestemte tidspunkter², benyttes i det følgende også betegnelsen tværsams-livsløn herom.

Ved beregningerne er der ikke taget hensyn til dødeligheden, og for så vidt overvurderer de i nogen grad livsindkomstens størrelse for alle grupper.

1. Jvfr. omtalen af dette spørgsmål i »Bidrag til belysning af formueudviklingen«, 1966, s. 78–79.

2. Alternativt kunne »generationsmetoden« tænkes anvendt. Denne består i en summation af årslønningerne på de enkelte alderstrin, som disse faktisk har udviklet sig over tiden inden for en gruppe. »Generationslivslønnen« kan således først opgøres, når målingsgenerationen har afsluttet livsløbet, og opgørelser på dette grundlag har derfor først og fremmest historisk interesse.

For en sammenligning mellem grupperne er dette forhold imidlertid uden større betydning¹.

7. Med henvisning til de foreliggende usikkerhedsmomenter ved livsindkomstberegningerne skal anføres, at den anvendte metode ikke repræsenterer nogen idealløsning på de problemer ved indkomststatistikens anvendelse og fortolkning, som metoden søger at overvinde. Det følgende er alene at betragte som et supplerende materiale og fortolkningsbidrag, der som andet menneskeværk er behæftet med flere mangler. Vurderet med de heraf følgende forbehold skulle materialet imidlertid være af interesse.

1. Eksempelvis vil der for metalarbejdergruppen blive tale om en reduktion med ca. 7¹/₂ pct. og for akademikergrupperne med ca. 10 pct., når der tages hensyn til den gennemsnitlige dødelighed for mænd i de forskellige aldersgrupper. Den højere procent for akademikergrupperne skyldes alene, at deres indkomster i højere grad er koncentreret i den senere del af livsforløbet.

II

De forskellige gruppers livsløn 1970

A. Sempel addition af årsindkomsterne

8. På grundlag af de indsamlede oplysninger er livslønnen for de enkelte grupper i første omgang beregnet ved simpel summation af årslønnen på hvert alderstrin. Som omtalt er årslønnen beregnet ud fra lønforholdene pr. oktober 1970. For tjenestemændenes vedkommende er der således tale om lønningerne, efter at lønreformen af 1969 var slået fuldt igennem. Der foreligger her en parallel til situationen efter den foregående reform af 1958.

Som ligeledes nævnt ovenfor, jvfr. i øvrigt også oplysningerne i bilaget, er der for tjenestemandsgrupeerne og de af det offentlige ansatte, der har en overenskomstmæssig pensionsordning, foretaget alternative beregninger:

a) En beregning, der alene er baseret på de kontant udbetalte lønninger (før fradrag af skatter) og således ikke tager hensyn til værdien af pensionsretten.

b) En anden beregning, hvor man for de overenskomstansatte har lagt både de ansattes eget pensionsbidrag og arbejdsgiverens (det offentliges) bidrag til den overenskomstmæssige nettoløn. For tjenestemandsgrupeerne har man i denne beregning foretaget en procentvis ganske tilsvarende forhøjelse af nettolønnen.

Begrundelsen for den under b) beskrevne fremgangsmåde er, at for de overenskomstansatte kan præmieindbetalingen til pensionskasserne tages som udtryk for værdien af den pensionsret, der indtjenes i tillæg til nettolønnen, idet kasserne hviler i sig selv. For tjenestemandsgrupeerne har man – til trods for at tjenestemandspensionen i modsætning til den overenskomstansattes pension reduceres med et samordningsfradrag – anset et procentvis tillæg af samme størrelse for at være et minimumsskøn for pensionsgodets værdi. I denne forbindelse er der lagt vægt på, at tjenestemandspensionen i modsætning til de overenskomstansattes pension er fuldt pristals- og reallønreguleret.

Tabel I. Livslønninger for udvalgte grupper i 1970. Simpel addition

	1000 kr.	Indeks: Løn for smed/maskin- arbejder = 100
Kvindelig tekstilarbejder	1412,1	68
Kvindelig kontorassistent (privat ansat)	1599,3	77
Lagerarbejder	1621,7	78
Metalarbejder	1800,1	87
Sygeplejerske, nettoløn	1860,0	90
Sygeplejerske, incl. pension	2055,4	99
Banebetjent, nettoløn	1970,3	95
Banebetjent, incl. pension	2222,5	108
Kontorassistent i staten	1953,3	95
Smed/maskinarbejder	2066,6	100
Assistent i staten	2201,1	107
Politibetjent, nettoløn	2370,5	115
Politibetjent, incl. pension	2635,2	128
Murerarbejdsmand	2567,2	124
Murer	2731,4	132
Folkeskolelærer, nettoløn	3173,6	154
Folkeskolelærer, incl. pension	3571,0	173
Jurist/økonom, nettoløn	3821,9	185
Jurist/økonom, incl. pension	4311,8	209
Gymnasielærer, nettoløn	3922,2	190
Gymnasielærer, incl. pension	4400,2	213
Civilingeniør	4456,0	216

De fundne indkomsts summer med de alternative pensionsforudsætninger er anført i tabel I, der desuden viser resultaterne på indeksform med lønningerne for smede sat = 100.

For lærergrupperne er løntallene inklusive betaling for et vist – i bilagstabellerne nærmere angivet – antal overtimer medens der ikke er regnet med overtidsbetaling for de øvrige grupper. Når denne fremgangsmåde er valgt, skyldes det, at overtidsbegrebet for lærergrupperne har et noget andet indhold end på arbejdsmarkedet i øvrigt, således at overtidsbetaling i vidt omfang må anses for et integrerende led i aflønningen. Der foreligger her et af de tilfælde, hvor vanskelighederne ved at fastlægge en arbejdstid (arbejdsindsats), der svarer nogenlunde til andre gruppers, er særlig fremtrædende. En beregning, der alene tog udgangspunkt i grundlønnen og det hertil svarende lavere timetal og for gymnasielærernes vedkommende uden hensyntagen til såkaldt tilsagnstillæg (jvfr. bilagets bemærkninger herom), ville give atypiske resultater. På den anden side er det klart ikke muligt at drage nogen grænse mellem overtidsbetaling som et normalt tillæg til grundlønnen, re-

spektive som betaling for særlig store arbejdsbyrder. I bilagstabellerne er derfor tillige vist lønnen for lærergrupperne eksklusive overtidsbetaling.

9. Spredningen i lønniveauerne illustreres bl. a. af, at tværsums-livslønnen for de højest lønnede grupper – akademikergrupperne – ligger på et niveau, der er $2\frac{1}{2}$ –3 gange så højt som niveauet for lavtlønsgrupperne og godt 2 gange niveauet for metalarbejderne (specialarbejdere). Blandt de privat ansatte arbejdergrupper har murerne den højeste tværsums-livsløn. Endvidere kan det bemærkes, at den ufaglærte banearbejder ved DSB ligger omtrent på samme niveau som den faglærte smed ansat i industrien, og noget over, når pensionstillægget medregnes.

Ved beregning af akademikergruppernes livsindkomster er uddannelsesstøtten i studietiden medregnet, jvfr. bilaget. Udeladelse af denne støtte ville ikke forrykke beregningsresultaterne væsentligt, men dog bevirke en lille indsnævring af lønrelationerne. Der foreligger her et eksempel på, at indkomstoverførsler, der målt i det enkelte år – således som de f. eks. figurerer i skattestatistikken – virker indkomstudlignende, kan føre til øgede indkomstforskelle, når opgørelsesperioden gøres længere. Dette gælder dog ikke, hvis f. eks. støtten til unge under uddannelse fører til en relativ nedgang i akademikerlønningerne i sammenligning med, hvad disse ellers ville have været. Særlig på kort sigt er denne virkning imidlertid ret tvivlsom.

10. Som nævnt i afsnit I er niveau-sammenligninger kun mulige med væsentlige forbehold, idet aflønningen kun repræsenterer ét element – ganske vist hovedelementet – i de samlede arbejdsvilkår. Hvis man ville forsøge at inddrage andre dele af arbejdsvilkårene i beregningerne, ville man dog nok snarest komme til større spredning end vist i tabel I. Indregning af arbejdsløshedsrisiko ville således virke i denne retning. Endvidere er funktionær- og tjenestemandsgupperne tilsikret fuld løn under sygdom, hvilket ikke er tilfældet for arbejdergrupperne. For akademikergrupperne tager beregningerne ikke hensyn til muligheden for indkomst ved erhvervsarbejde i studietiden. Det må desuden fremhæves, at der som tidligere nævnt kun er regnet med minimumsavancement efter opnået eksamen.

11. Det skal afsluttende nævnes, at der på baggrund af det generelle struktur-omstillingsproblem, dansk økonomi er stillet overfor, knytter sig en sær-

fig stor interesse til sammenligninger af lønniveauet i hhv. den private og den offentlige sektor. For flere af de stillingsgrupper, der er omfattet af den her foretagne undersøgelse, gælder det, at der ikke i den private sektor forekommer noget modstykke til stillingerne i den offentlige sektor, således at direkte lønsammenligninger allerede af den grund ikke er mulige. Dette behøver ikke at betyde, at de lønninger, det offentlige fastsætter for de pågældende stillingsgrupper, ikke har nogen indflydelse på lønfastsættelsen i den private sektor. Det begrænser imidlertid muligheden for at foretage direkte sammenligninger af lønniveauet i de to sektorer til forholdsvis få stillingsgrupper. Nærværende undersøgelse belyser i denne henseende specielt forholdene for visse arbejdergrupper og for assistent/kontorassistentgruppen. Det er således tidligere nævnt, at lønniveauet for ikke faglærte banearbejdere ved DSB nogenlunde svarer til niveauet for faglærte smede i industrien og ligger noget over dette, hvis også pensionsydelse tages i betragtning. For så vidt angår kvindelige kontorassistenter kan livslønsbegrebet, jvfr. bilaget, være noget vanskeligt at fortolke, men der synes ikke at være tvivl om, at lønniveauet for kontorassistenter i staten ligger væsentligt over niveauet i private erhverv. Sammenligninger af tallene for de to grupper vanskeliggøres ganske vist af, at det statistiske grundlag er forskelligt: For de privat ansatte bygger beregningerne for 1970 på medianlønnen ifølge Arbejdsgiverforeningens lønstatistik; for de statsansatte er anvendt overenskomstlønninger ifølge HK-overenskomst. Det er dog ikke sandsynligt, at dette fører til en overvurdering af lønforskellene mellem de to grupper, idet der i tabellen ikke er taget hensyn til, at kontorassistenter i staten i praksis rykker op i assistentgruppen efter 7 års kontorarbejde, heraf 1 år i staten. Herudover må det tages i betragtning, at gruppen privat ansatte kontorassistenter omfatter både faglærte og ikke-faglærte, men i staten kun ikke-faglærte, og at medianlønnen for de privat ansatte påvirkes af løntillæg til særlig kvalificerede. For kontorfunktionærer, der har gennemgået en formel kontoruddannelse, er det særlig klart, at det relevante sammenligningsgrundlag er kontorassistent i privat erhverv/assistent i stat eller kommune, hvor lønforskellen er meget udpræget.

B. Betydningen af kapitalisering

12. I de hidtil omtalte beregninger indgår et givet indkomstbeløb med samme værdi for modtagerne, uanset hvornår i livsløbet det indtjenes. Dette

stemmer næppe med almindelig opfattelse, idet de fleste – også ved stabilt priseniveau – må formodes at foretrække nutidig indkomst fremfor en fremtidig indkomst af samme størrelse, ligesom der formentlig i almindelighed vil være præference for en forholdsvis jævn fordeling af indkomsterne over livsforløbet fremfor en meget ujævn tidsprofil¹. Selv om spørgsmålet om at korrigere for sådanne tidspræferencer især bliver fremtrædende ved beregninger af disponibel livsindkomst² (dvs. beregninger på grundlag af indkomsterne efter skat, som man af tidligere nævnte grunde har set bort fra at foretage i forbindelse med nærværende undersøgelse), rejser der sig også ved de her foretagne beregninger spørgsmål om, hvorledes man kan tage hensyn til tidspræferencerne.

I princippet kan dette gøres på den i økonomiske kalkuler helt sædvanlige måde, at man ved hjælp af en diskonteringsfaktor (rentesats) henfører rækken af betalinger til samme tidspunkt. Spørgsmålet er imidlertid, hvilken diskonteringsfaktor, man i så fald skal vælge.

13. Umiddelbart kunne det forekomme nærliggende at foretage en tilbage-diskontering med anvendelse af markedsrenten som diskonteringsfaktor. I markedsrenten indgår imidlertid for det første et inflationsdækningselement, som efterhånden må anses for ret betydeligt. Hvis man ville lade dette indgå i beregningerne, måtte man også inflatere de indkomststal, der lægges til grund, idet det kan forudsættes, at de her betragtede grupper alle får dækning for inflationen. Da disse to forhold ville neutralisere hinanden, ville resultatet blot blive, at man gik en omvej i beregningerne. I stedet kan man vælge at se bort fra fremtidig inflation og som konsekvens heraf foretage et fradrag i markedsrenten svarende til et anslået inflationsdækningselement.

Denne lavere sats (realrenten) er imidlertid heller ikke uden videre anvendelig som diskonteringsfaktor. Ved beregningerne er man nemlig ikke alene gået ud fra et konstant priseniveau, men også fra et konstant lønniveau, hvilket må tale for at reducere den anvendte realrentesats med et antal pro-

-
1. Forholdene stiller sig dog antagelig ret forskelligt fra person til person og fra stillingsgruppe til stillingsgruppe. En særlig komplikation er, at de fleste vil have det største indtægtsbehov i de år, hvor børnene er under uddannelse.
 2. Foruden hensyntagen til selve tidspræferencerne måtte man ved en mere indgående analyse også forsøge at tage hensyn til de muligheder, den enkelte har for at omfordele sin disponible indkomst over tiden, bl. a. under hensyn til sine tidspræferencer, gennem opsparing respektive låneoptagelse eller ved anvendelse af de af skattelovgivningen følgende muligheder for tidsmæssig omfordeling af indkomsten.

centenheder, der svarer til den forventede fremtidige procentvise vækst i realindkomsterne¹.

Grænserne for valget af diskonteringsfaktor er således i den her foreliggende problemstilling ret snævre, men inden for disse grænser må valget uundgåeligt blive subjektivt.

14. I tabel II er i tabellernes første kolonne vist resultaterne af en beregning, hvor man har anvendt en rentefod på 3 pct. som kapitaliseringsfaktor. I betragtning af de oven for nævnte forhold kan selv 3 pct. siges at være højt ansat: Er den fremtidige reallønvækst for alle grupper eksempelvis 3 pct. pr. år og inflationsraten 7 pct. pr. år, svarer kapitalisering af tværsumsindkomsterne på et givet tidspunkt med 3 pct. i virkeligheden til en tilbagediskontering af de fremtidige årslønninger med en monetær rente på godt 13 pct. og en realrente på ca. 6 pct. De rigtige tal for livsindkomsterne – rigtige med forbehold for andre fejlkilder, jvfr. afsnit I – ligger derfor formentlig et sted mellem de således beregnede og de tidligere viste. – For alle tilfælde skyld har man dog også anført resultaterne af en diskontering med 5 pct., selv om der næppe er tvivl om, at denne sats er for høj.

Det bør nævnes, at ved den senere foretagne sammenligning af udviklingen i livsindkomsterne fra 1960 til 1970 er spørgsmålet om valg af diskonteringsfaktor kun af underordnet betydning.

Figur 1 giver en uddybende belysning af livslønrelationerne og de forskydninger, en kapitalisering giver anledning til.

15. De gennem kapitalisering beregnede tal for livslønningerne bliver natur-

1. Dette kan formentlig lettest indses på følgende måde: Hvis man ville indregne en fremtidig stigning i reallønnen på f. eks. 3 pct. p. a., ville det for de her foretagne beregninger indebære, at indkomsterne for de 16-årige skulle multipliceres med 1,03, for de 17-årige med $(1,03)^2$, for de 18-årige med $(1,03)^3$ etc., hvorefter der kunne foretages tilbagediskontering med den fulde realrente som diskonteringsfaktor. Bortset fra en helt uvæsentlig modifikation fås imidlertid samme resultat ved at gå ud fra et konstant real-indkomstniveau og reducere den rentesats, der anvendes ved tilbagediskonteringen, med 3 pct.

Begrundelsen for at se bort fra en del af realrenten ved tilbagediskonteringen kan også indses ved i stedet at forudsætte, at realindkomstforbedringen fremkommer på den måde, at lønningerne er konstante, men prisniveauet faldende i takt med produktionsstigningen. Et sådant prisfald – som måtte forventes at sætte sig igennem i tilfælde af en stabilisering af lønniveauet – ville motivere et yderligere fradrag i markedsrenten udover det fradrag, der må foretages, når man i stedet for at regne med fremtidig inflation går ud fra en forudsætning om inflationsfrie indkomster.

Tabel II. Kapitaliserede livslønninger for udvalgte grupper i 1970. Rentefod 3 og 5 pct.

	1000 kr. Kapitaliseringsfaktor		Indeks: Livsløn for smed/maskinarbejder = 100	
	3 pct.	5 pct.	3 pct.	5 pct.
Kvindelig tekstilarbejder	671,6	458,7	72	75
Kvindelig kontorassistent (priv. ansat)	737,0	490,8	79	80
Lagerarbejder	768,0	522,6	82	86
Metalarbejder	849,5	576,5	91	94
Sygeplejerske, nettoløn	878,8	582,0	94	95
Sygeplejerske, incl. pension	968,3	639,8	104	105
Banebetjent, nettoløn	909,1	608,1	97	100
Banebetjent, incl. pension	1018,4	677,3	109	111
Kontorassistent i staten	876,5	572,8	94	94
Smed/maskinarbejder	933,3	610,6	100	100
Assistent i staten	988,5	644,6	106	106
Politibetjent, nettoløn	1089,0	716,4	117	117
Politibetjent, incl. pension	1209,4	793,6	130	130
Murerarbejdsmand	1203,6	812,2	129	133
Murer	1240,9	815,7	133	134
Folkeskolelærer, nettoløn	1303,4	793,2	140	130
Folkeskolelærer, incl. pension	1463,7	889,5	157	146
Jurist/økonom, nettoløn	1481,0	859,0	159	141
Jurist/økonom, incl. pension	1669,7	967,7	179	158
Gymnasielærer, nettoløn	1505,0	866,5	161	142
Gymnasielærer, incl. pension	1685,9	969,3	181	159
Civilingeniør	1732,6	1000,0	186	165

ligvis for alle stillingsgrupper lavere end de tal, der fremkommer ved simpel addition af lønnen på hvert alderstrin. Forskellen mellem de to sæt beregningsresultater bliver desto større, jo højere rentesats der anvendes. Mere væsentligt er imidlertid, i hvilket omfang forholdet mellem grupperne forrykkes ved kapitalisering.

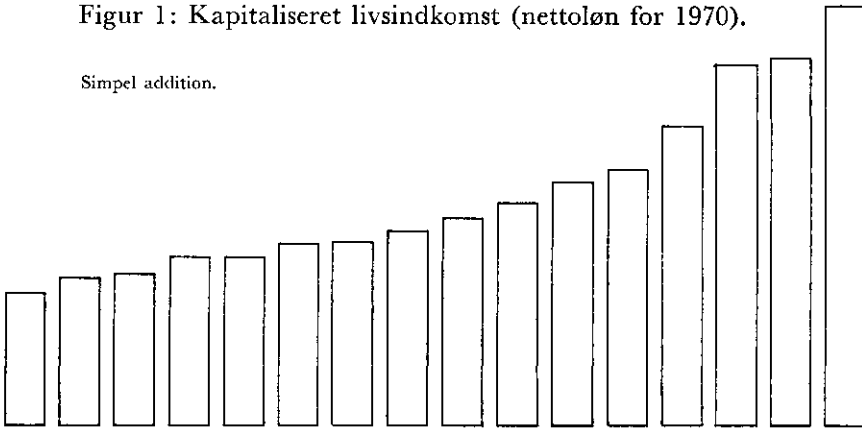
Livslønnen for de grupper, der modtager en relativt stor del af deres indkomst på et sent tidspunkt i livsforløbet, bliver reduceret relativt mest ved kapitaliseringen, hvilket altså vil gælde for grupperne med den længste uddannelsesetid og med de største anciennitetsbestemte lønstigninger. Ved valg af en tilstrækkelig høj rentesats kan en højt lønsgruppe få en lavere placering i lønskalaen, når en væsentlig del af indtægterne ligger sent i livsforløbet, som det gælder f. eks. for akademikergrupperne. Livslønnen for disse grupper er dog ved en kapitalisering med 3 pct. stadig ca. 2½ gange så stor som den lavest lønnede gruppes, således at kapitaliseringen ikke indsnævrer løbspændvidden væsentligt.

Mill. kr.
4,0 -

Figur 1: Kapitaliseret livsindkomst (nettoløn for 1970).

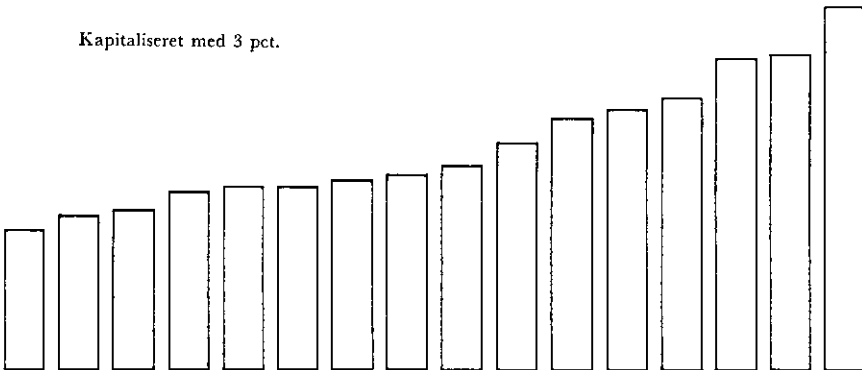
Simpel addition.

3,0 -
2,0 -
1,0 -

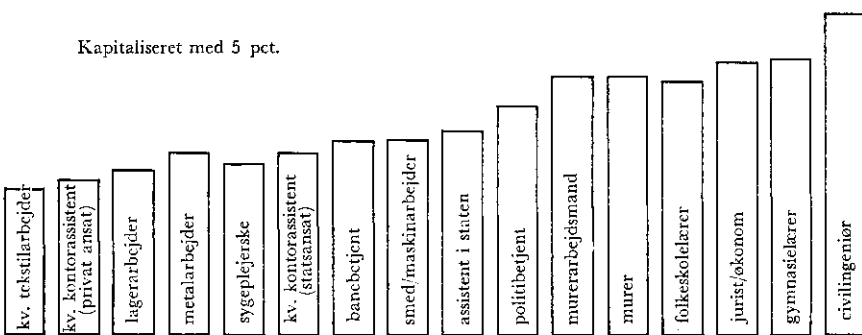
Kapitaliseret med 3 pct.

1,5 -
1,0 -
0,5 -

Kapitaliseret med 5 pct.

1,0 -
0,5 -

Som et andet eksempel på virkningen af kapitaliseringen kan nævnes, at folkeskolelærerens livsløn (nettoløn) før kapitaliseringen var 54 pct. større end smedens/maskinarbejderens mod 40 pct. efter kapitalisering med 3 pct., mens de tilsvarende tal for mureren er henholdsvis 32 pct. og 33 pct.

III

Lønudviklingen fra 1960 til 1970 belyst ved livsindkomstberegningerne

16. I tabel III er der foretaget sammenligning mellem tværsumslivslønningerne (simpler addition) i 1960 og 1970. Det fremgår af tabellen, at der er sket en væsentlig forøgelse af *akademikernes* livslønninger i forhold til arbejdernes i sammenligningsperioden, dvs. fra tiden før overenskomstsyste­met for akademikerne for alvor slog igennem til i dag, hvor dette system er det altdominerende, i hvert fald for yngre akademikere, og hvor i øvrigt nu tjenestemandslønningerne for akademikerne er tilpasset til overenskomstlønningerne.

Også beregningen for de i undersøgelsen medtagne større *tjenestemandsgupper* viser lønstigninger, der ligger højere end for de arbejdergrupper, der har haft den stærkeste fremgang. Som nævnt i afsnit I kan tjenestemandso­rganisationerne dog ikke anerkende dette beregningsresultat som rigtigt, idet der henvises til, at en del af tjenestemændenes lønstigning i 1960'erne skyldes opretning af et lønmæssigt efterslæb opstået i tiden fra lønreformen af 1. april 1958 frem til basistidspunktet for de her foretagne beregninger, oktober 1960. Denne del af tjenestemændenes lønstigning burde efter organisationer­nes mening have været udskilt af beregningerne; alternativt burde april 1958 benyttes som basistidspunkt, idet man herved skulle gå ud fra lønrelationer­ne, som de ville have været, hvis lønreformen af april 1958 var blevet gen­nemført fuldt ud straks ved ikrafttrædelsestidspunktet.

Den af tjenestemandso­rganisationerne rejste kritik, hvorefter beregningerne rummer en betydelig overvurdering af tjenestemændenes lønstigning, synes som nævnt at måtte forudsætte, at der ikke bestod noget efterslæb for tjene­stemændene i efteråret 1970, eller at et eventuelt efterslæb i 1970 i hvert fald har været adskilligt mindre i 1970 end i 1960¹. Som ligeledes nævnt er de rejste spørgsmål i øvrigt fælles for al indkomststatistik. Der vil her altid opstå diskussion om, hvilket år der skal tages som udgangspunkt, idet man afhængigt af, hvilken periode der vælges, kan komme til afvigende resulta-

Tabel III. Lønudviklingen 1960-1970 belyst ved livsindkomstberegninger.
Simpel summation

	Livsløn ved simpl summation		Stigningsprocent	
	1960	1970 1000 kr.	I alt fra 1960 til 1970	I gennemsnit p. a.
Kvindelig tekstilarbejder	510,0	1412,1	177	10,7
Kvindelig kontorassistent (priv. ansat)	617,5	1599,3	159	10,0
Lagerarbejder	641,1	1621,7	153	9,8
Metalarbejder	740,5	1800,1	143	9,3
Kontorassistent i staten	720,7	1953,3	171	10,5
Banebetjent, nettoløn	702,6	1970,3	180	10,9
Smed/maskinarbejder	863,6	2066,6	139	9,1
Assistent i staten	828,5	2201,1	166	10,3
Politibetjent, nettoløn	844,9	2370,5	181	10,9
Murerarbejdsmand	961,2	2567,2	167	10,3
Murer	1078,3	2731,4	153	9,8
Folkeskolelærer, nettoløn	1080,3	3173,6	194	11,4
Jurist/økonom, nettoløn	1307,3	3821,9	193	11,3
Gymnasielærer, nettoløn	1283,8	3922,2	206	11,8

Tabel IV. Lønudviklingen 1960-1970 belyst ved livsindkomstberegninger.
Kapitalisering med 3 pct.

	1000 kr. Kapitaliseret livsløn		Stigningsprocent	
	1960	1970	I alt fra 1960 til 1970	I gennemsnit p. a.
Kvindelig tekstilarbejder	241,3	671,6	178	10,8
Kvindelig kontorassistent (priv. ansat)	280,7	737,0	163	10,2
Lagerarbejder	301,6	768,0	155	9,8
Metalarbejder	347,1	849,5	145	9,4
Kontorassistent i staten	316,9	876,5	177	10,7
Banebetjent, nettoløn	324,7	909,1	180	10,9
Smed/maskinarbejder	388,1	933,3	140	9,2
Assistent i staten	363,2	988,5	172	10,5
Politibetjent, nettoløn	388,9	1089,0	180	10,9
Murerarbejdsmand	448,5	1203,6	168	10,4
Murer	487,9	1240,9	154	9,8
Folkeskolelærer, nettoløn	437,4	1303,4	198	11,5
Jurist/økonom, nettoløn	500,3	1481,0	196	11,4
Gymnasielærer, nettoløn	490,4	1505,0	207	11,9

ter både med hensyn til forholdet mellem forskellige gruppers samlede lønstigning og med hensyn til komponenterne i lønstigningen, herunder for tjenestemændenes vedkommende bl. a. efterslæbskomponentens betydning og på det private arbejdsmarked betydningen af henholdsvis overenskomstmæssige stigninger, pristalsregulering og lønglidning.

Tallene viser endvidere ret væsentlige forskydninger mellem *arbejdergrupperne* indbyrdes. Således er smeden og metalarbejderen sattet bagud i forhold til de øvrige arbejdergrupper. Den største stigning blandt disse grupper opnåedes af den kvindelige tekstilarbejder og af murerarbejdsmanden, således at de begge f. eks. også halede ind på mureren.

Kapitaliseringen og dermed valget af rentefod spiller som nævnt kun en ret ringe rolle ved sammenligninger af udviklingen i livsindkomsterne fra ét tidspunkt til et andet. Som det ses ved at sammenholde tabel III med IV, er stigningsprocenterne fra 1960 til 1970 for de forskellige grupper omtrent ens, hvad enten man betragter de simple tværsummer eller de kapitaliserede livslønninger.

-
1. Til belysning af størrelsesordenen af de korrektioner af de i tabel III viste tal, der vil blive tale om, hvis tjenestemandorganisationernes opfattelse blev lagt til grund, skal anføres følgende: Antages forskellen mellem 1960- og 1970-efterslæb at svare til 5 pct. af de anvendte 1960-lønninger, reduceres stigningsprocenterne i tabel III for assistenten i staten fra 166 til 153, for politiberjenten fra 181 til 167, for folkeskolelæreren fra 194 til 179 og for juristen/økonomen fra 193 til 178.

IV

Nogle hovedkonklusioner

17. Ved omtalen af hovedresultaterne af undersøgelsen er der anledning til indledningsvis at minde om de usikkerhedsmomenter i forbindelse med undersøgelsen, der er omtalt i afsnit I, og som bevirker, at resultaterne ikke bør fortolkes alt for håndfast – særlig ikke, hvor der er tale om niveausammenligninger. Med forbehold for problemet vedrørende tjenestemandsgruppernes lønmæssige efterslæb i 1960 og 1970, som næppe kan afklares fuldt ud, må det dog formodes, at de hovedkonklusioner, der er omtalt i det følgende, er holdbare uanset beregningsusikkerheden. Det må herved tages i betragtning, at der er anvendt underkantsskøn i alle de tilfælde, hvor det har været nødvendigt at udøve et skøn, og at der samtidig er foretaget alternative beregninger i en række tilfælde.

18. I den offentlige diskussion har der især været interesse for *sammenligninger af de forskellige grupperes lønniveau* 1970 på livslønbasis. Den supplerende belysning af lønstrukturen, man kan få på dette grundlag, består i, at man ved beregningerne så at sige får korrigeret for forskelle mellem grupperne med hensyn til indkomsternes og indkomsterhvervensens afhængighed af alder og uddannelsestid m. v. (forskelle i indkomsternes »tidsprofil«). Undersøgelsen viser herom, at der også, når sådanne udliggende faktorer over livsløbet tages i betragtning, er tale om en betydelig spændvidde (afstand fra de lavest lønnede til de højest lønnede) i lønstrukturen.

Det må dog herved erindres, at beregningerne vedrører lønningerne og lønudviklingen før skat. Af grunde, der er nævnt i afsnit I, er der ikke i forbindelse med den her foretagne undersøgelse gennemført supplerende beregninger, der tager hensyn til på den ene side skatter og afgifter, på den anden side værdien af de ydelser, de forskellige grupper modtager fra det offentlige. Hvis sådanne beregninger blev foretaget – eventuelt under alternative forudsætninger med hensyn til størrelsen af ligningsmæssige fradrag (= fra-

drag på selvangivelsen) – er der uanset de foran omtalte forbehold næppe tvivl om, at den ville vise mindre indkomstforskelle end i selve lønstrukturen. Der kan i denne forbindelse også henvises til den tidligere nævnte redegørelse fra 1967: »Den personlige indkomstfordeling og indkomstudjævningen over de offentlige finanser«. Et af resultaterne af denne undersøgelse, der blev gennemført for året 1963 og sammenholdt med tilsvarende beregninger for 1955 og tidligere, var, at progressionen i indkomstbeskatningen havde tegnet sig for en stigende del af den indtægtsudjævning, der finder sted over de offentlige budgetter. Denne udvikling i retning af øget vægt for indkomstbeskatningen og samtidig mindre indkomstudjævning over de offentlige ydelser er utvivlsomt fortsat i årene efter 1963.

I tilknytning til denne omtale af hovedresultaterne med hensyn til selve lønstrukturen må nævnes, at for de grupper, hvor det er muligt at foretage direkte sammenligninger mellem lønningerne i henholdsvis den private og den offentlige sektor, peger undersøgelsen i retning af et højere lønniveau i den offentlige sektor. For de stillingsgrupper, der er omfattet af undersøgelsen, er det dog kun for enkelte gruppers vedkommende muligt at foretage sådanne direkte sammenligninger. En række andre stillingsgrupper omfatter kun offentligt ansatte, hvilket dog ikke behøver at være ensbetydende med, at lønfastsættelsen for disse grupper er uden indflydelse på lønningerne i den private sektor.

19. Det vigtigste supplement, som den her foretagne undersøgelse kan give til den almindelige indkomststatistik, er den supplerende belysning, beregningerne giver af udviklingen i lønrelationerne 1960–70. Her træder tre hovedtendenser frem, hvoraf ganske vist to er velkendte i forvejen, men hvor livsindkomstberegningerne formentlig må siges at have uddybet kendskabet til den tredje tendens.

De i forvejen kendte tendenser er for det første tendensen til lavere lønstigning i de konkurrenceudsatte industrier end i de erhverv, der er mere eller mindre beskyttet mod udenlandsk konkurrence, og for det andet udviklingen i retning af ligeløn for kvinder og mænd. Den første tendens viser sig i undersøgelsen som en forringelse af smedenes og metalarbejdernes stilling over for murere og murerarbejds mænd; den anden ved at kvindelige tekstilarbejdere har haft en væsentlig større lønstigning end andre arbejdergrupper, der er omfattet af undersøgelsen, dog med undtagelse af banearbejdere.

Den tredje hovedtendens er de særlig store lønstigninger for grupperne med

teoretiske uddannelser, nemlig folkeskolelærere og akademikere. Særlig udprægede er lønstigningerne for akademikergrupperne, hvilket må ses i sammenhæng med den særlig udprægede knaphedssituation og den øgede organisationsaktivitet, der har været på denne del af arbejdsmarkedet i 1960'erne. Den særlige knaphedssituation har igen haft sammenhæng med den forstærkede offentlige udgiftsekspansion i denne periode, og med at tilgangen af nye kandidater trods den næsten eksplosive stigning i tilgangen til uddannelsesinstitutionerne endnu kun har vist en ret behersket stigning. Begge disse tendenser – dog nok klarest den sidste – må ventes ændret i 1970'erne. Omend det i nogen grad vil bero på, hvilken lønpolitik der føres, såvel fra organisationernes side som fra det offentlige, må sådanne ændringer i de underliggende udbuds- og efterspørgselsforhold ventes at give sig udslag i en lavere relativ lønstigning for akademikergrupperne end i 1960'erne.

Fremgangsmåden ved beregningerne

Indledning

1. Undersøgelsen omfatter beskæftigelser, hvortil adgang normalt kræver vidt forskellige uddannelsesniveauer. Den almene skoleuddannelse omfatter fra 7 års grundskole-uddannelse til 12–13 års skolegang afsluttet med studentereksamen. Den formelle erhvervsuddannelse inkluderer lærlingeuddannelse og akademisk embedseksamen af forskellig art og længde.

Generelt er der i beregningerne kun taget hensyn til avancementsmuligheder, når disse er fuldt automatiske. Dvs. at f. eks. folkeskolelæreren og politibetjenten opnår stillingsbetegnelser overlærer og overpolitibetjent, mens der ikke er regnet med avancement for den statsansatte assistent til overassistent og ej heller for sygeplejersker til 1. assistent eller oversygeplejersker.

Beregningerne er baseret på lønforholdene i hovedstadsområdet oktober 1960 og oktober 1970. Det statistiske grundlag for beregningerne, der er noget forskelligt fra de forskellige grupper, er nærmere omtalt i det følgende; dog er detailoplysninger om de enkelte grupper anført i noter til tabellerne.

Grundlaget for lønberegningerne 1970

2. For de privat ansatte arbejdergrupper i undersøgelsen, dvs. lagerarbejdere, metalarbejdere, murere, murerarbejdsmand, smede og tekstilarbejdere, er årslønnen under fuld beskæftigelse beregnet som den gennemsnitlige timefortjeneste i juli kvartal 1970 multipliceret med 1.950 timer – baseret på en 41 $\frac{3}{4}$ timers arbejdsuge. Lønnen udgør akkord- og tidløn inklusive alle tillæg bortset fra overtidstillæg. Der er i beregningen *ikke* taget hensyn til lønbortfald som følge af arbejdsløshed, sygdom eller arbejdsulykker. For ufaglærte er der som normalløn fra det 15. til det 18. aldersår regnet med løngennemsnittet (inkl. beregnet søgnehelligdagsbetaling og feriepenge) for arbejdsdrengene i den relevante industri, for faglærte i læretiden med den gennemsnitlige lærlingeløn i faget.

For tjenestemændene og de i det offentlige ansatte funktionær- og akademikergrupper bygger beregningen på lønsatserne pr. oktober 1970 iflg. den nye tjenestemandsløvslov og de respektive overenskomster. Det gælder assistent og kontorassistent i staten, folkeskolelærere, gymnasielærere, jurister/økonomer, politibetjente, sygeplejersker og banearbejdere. Lønnen omfatter for disse grupper grundløn, overenskomst- og dyrtidstillæg samt stedtillæg for hovedstadsområdet. Stedtillæg ydes til tjenestemændene og funktionærerne, men ikke til de overenskomstansatte akademikere. Endvidere er medregnet den særlige feriegodtgørelse, disse grupper modtog i 1970.

HK-overenskomsten for de statsansatte assistenter og kontorassistenter indeholder ingen pensionsordning, men for de øvrige offentligt ansatte grupper – der alle har pensionsordning – er der foretaget to alternative beregninger af grundlønnen. For de overenskomstansatte er der regnet dels med den udbetalte nettoløn (dvs. ekskl. den ansattes eget pensionsbidrag), og dels med løn inklusive både eget og arbejdsgivers pensionsbidrag. Da pensionskasserne for de overenskomstansatte skal hvile i sig selv kan den sidste af disse to beregninger siges at illustrere den indtjente nettoløn + værdien af den indtjente pensionsret.

For de tjenestemandsansatte er det ikke fundet muligt at beregne pensionsgodets værdi, men ud fra den antagelse, at de tjenestemandsansatte i denne henseende ikke er stillet ringere end de hos staten overenskomstansatte akademikere, er der ud over en beregning på nettolønbasis foretaget en alternativ beregning, hvor de tjenestemandsansatte i pensionsmæssig henseende er stillet lige med de overenskomstansatte akademikere. Denne antagelse implicerer, at der til den faktisk udbetalte nettoløn i alternativberegningen er lagt 15,8 pct. af nettogrundlønnen. De 15,8 pct. af nettogrundlønnen svarer til, hvad der for de overenskomstansatte akademikere indbetales til disses pensionskasser, oprettet i henhold til overenskomsterne mellem organisationerne og staten.

Udover de oven for nævnte tillæg til grundlønnen er der for nogle grupper indregnet specielle tillæg. Således indeholder juristens løn rådgivningstillæg, gymnasielærerens undervisningstillæg og politibetjentens det særlige polititillæg. For folkeskolelæreren og gymnasielæreren er der beregnet livsløn både med og uden overtidsbetaling. Lærergruppernes normalarbejdstid er vanskelig at afgrænse i forhold til de andre grupper i undersøgelsen. Ca. 35 pct. af folkeskolens lærere uden for Københavns kommune havde i 1970/71 netop det normerede timetal (27 ugentlig) eller nedsat timetal, mens resten af lærerne

havde gennemsnitligt 3,5 ugentlige overtimer¹. I bilagstabel 4 er beregnet livsløn for en folkeskolelærer uden overtimer samt med betaling for 3,5 overtimer. For den overenskomstansatte gymnasielærer er i lønnen indregnet tilsagnstillæg samt betaling for 5 læste ugentlige overtimer inden for tilsagnet. Tilsagnstillægget indebærer en forpligtelse for læreren til at påtage sig *indtil* 5 ugentlige overtimer, og hovedparten af lærerne påtager sig denne forpligtelse. Det foreligger ikke oplyst i hvilket omfang tilsagnet udfyldes af faktisk læste timer². I bilagstabel 5 er beregnet livsløn uden overtimebetaling for en gymnasielærer, men dette forløb kan næppe anses for typisk.

Både politibetjenten og sygeplejersken har en tvungen afgangsalder, der ligger under 70 år, hvilket der i beregningerne er taget hensyn til, jfr. henholdsvis tabel 13 og 15. For de privat ansatte funktionærer i undersøgelsen, civilingeniøren og den kvindelige kontorassistent, er beregningsmaterialet med dianløn oktober 1970, hentet fra Arbejdsgiverforeningens funktionærlønstatistik. Lønnen indeholder tantieme, gratiale, bonus, provision o. l. Endvidere er eget pensionsbidrag medregnet – i det omfang en pensionsordning eksisterer – og overtidsbetaling er udeladt.

For akademikere og folkeskolelærere er indkomstoverførsler under uddannelsen indregnet med 5000 kr. pr. år, hvilket svarer til legatet i den offentlige støtte for studerende med fuld støtte ved Københavns Universitet. Der er således ikke taget hensyn til den fordel, man opnår ved rentefrie studielån, og heller ikke til eventuelle erhvervsindkomster i studietiden.

Grundlaget for lønberegningerne 1960

3. Talmaterialet for 1960 er i princippet udvalgt og behandlet på samme måde som talmaterialet for 1970.

For arbejdergrupperne er årslønnen under fuld beskæftigelse beregnet som timefortjeneste i 3. kvartal 1960 multipliceret med 2.160 timer svarende til en 45 timers arbejdsuge. For tjenestemændene er regnet med nettoløn, der

1. Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske konsulent: Statistik 1970/71 Folkeskolen m. v.

2. Betalingen for faktisk læste timer inden for tilsagnet udgør et ringe beløb i forhold til tilsagnstillægget. I gennemsnit ydes der betaling for 10 ugentlige overtimer. Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske konsulent: Statistik 1969/70 for gymnasieskolen.

efter lønnings- og pensionsloven af 7. juni 1958 udgjorde bruttoløn ÷ 4 pct. eget pensionsbidrag. Lønnen er beregnet pr. 1. oktober 1960 inklusive de relevante tillæg. Der er foretaget samme alternative beregninger af pensionsgodets værdi som for 1970.

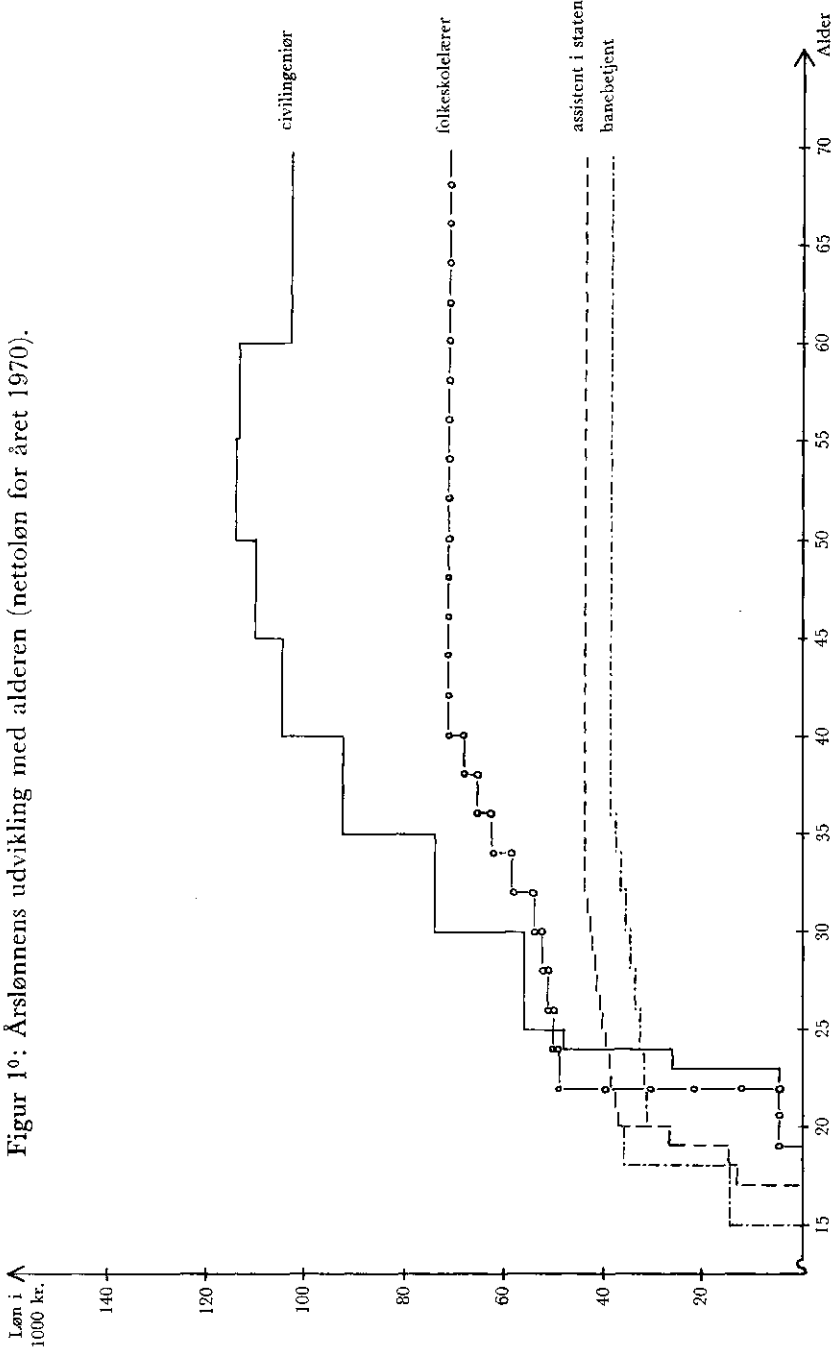
Det skal bemærkes, at både juristen og gymnasielæreren anses for tjenestemandsansatte i 1960 mens der for 1970 er regnet med overenskomstansættelse. Juristens løn indeholder bestillingstillæg, og der er for folkeskolelæreren og gymnasielæreren foretaget en beregning med samme antal overtimer som i 1970, idet statistikken over løntimetallet ikke kan føres tilstrækkeligt langt tilbage. Endvidere skal det nævnes, at lønnen for de kvindelige kontorassistenter er beregnet som overenskomstlønnen inklusive et særligt tillæg baseret på forskellen i 1965 mellem HK-overenskomsten og den tidligere udsendte alder-lønstatistik fra Handels- og Kontorfagenes Arbejdsgiverforening.

Som det fremgår af tabel 15 var sygeplejerskens afgangsalder i 1960 forskellig fra den i 1970 gældende, således at gruppens livsløn i 1960 ikke er umiddelbart sammenlignelig med livslønnen i 1970.

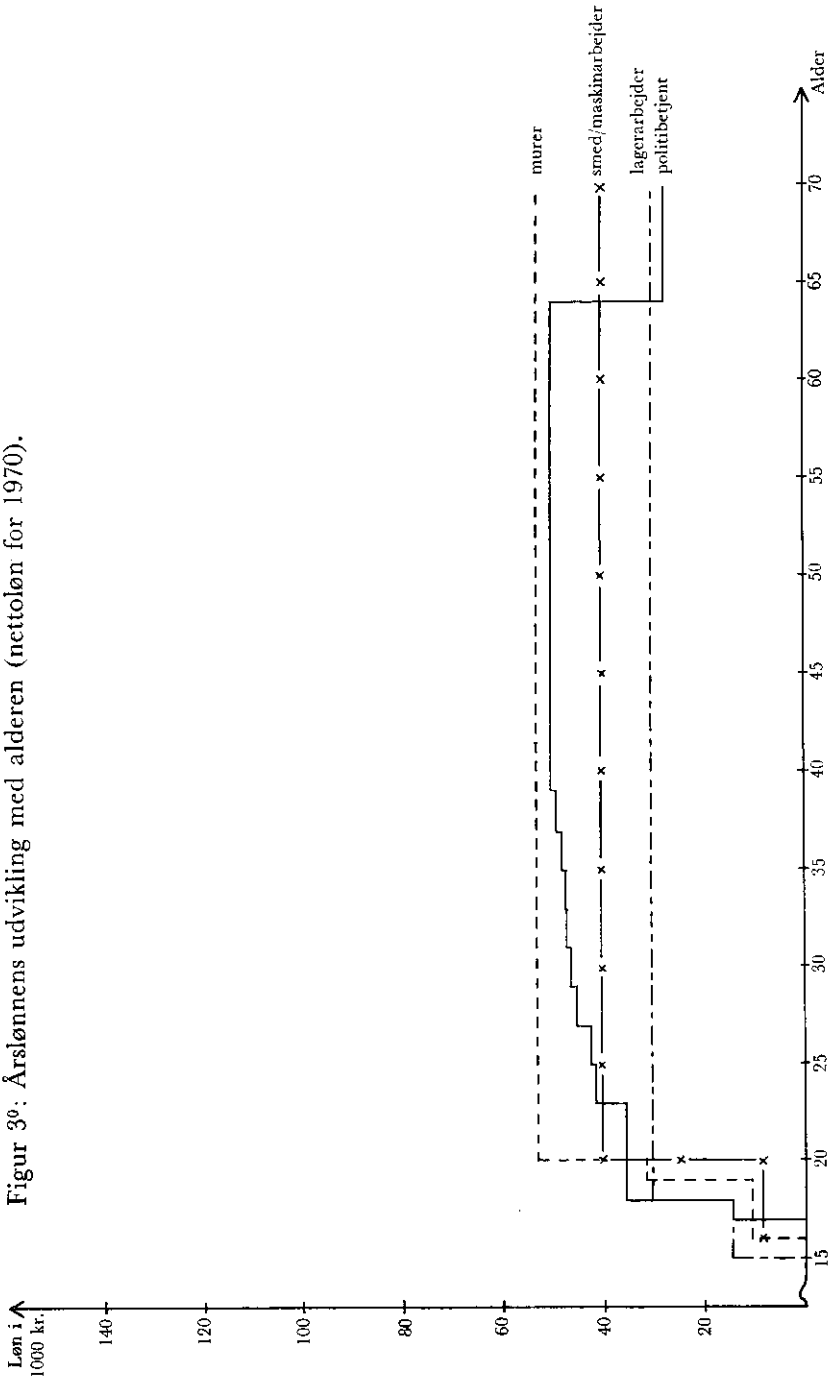
Indkomstoverførsler under uddannelse er for akademikerne og folkeskolelærere i 1960 indregnet med 2.000 kr. pr. år.

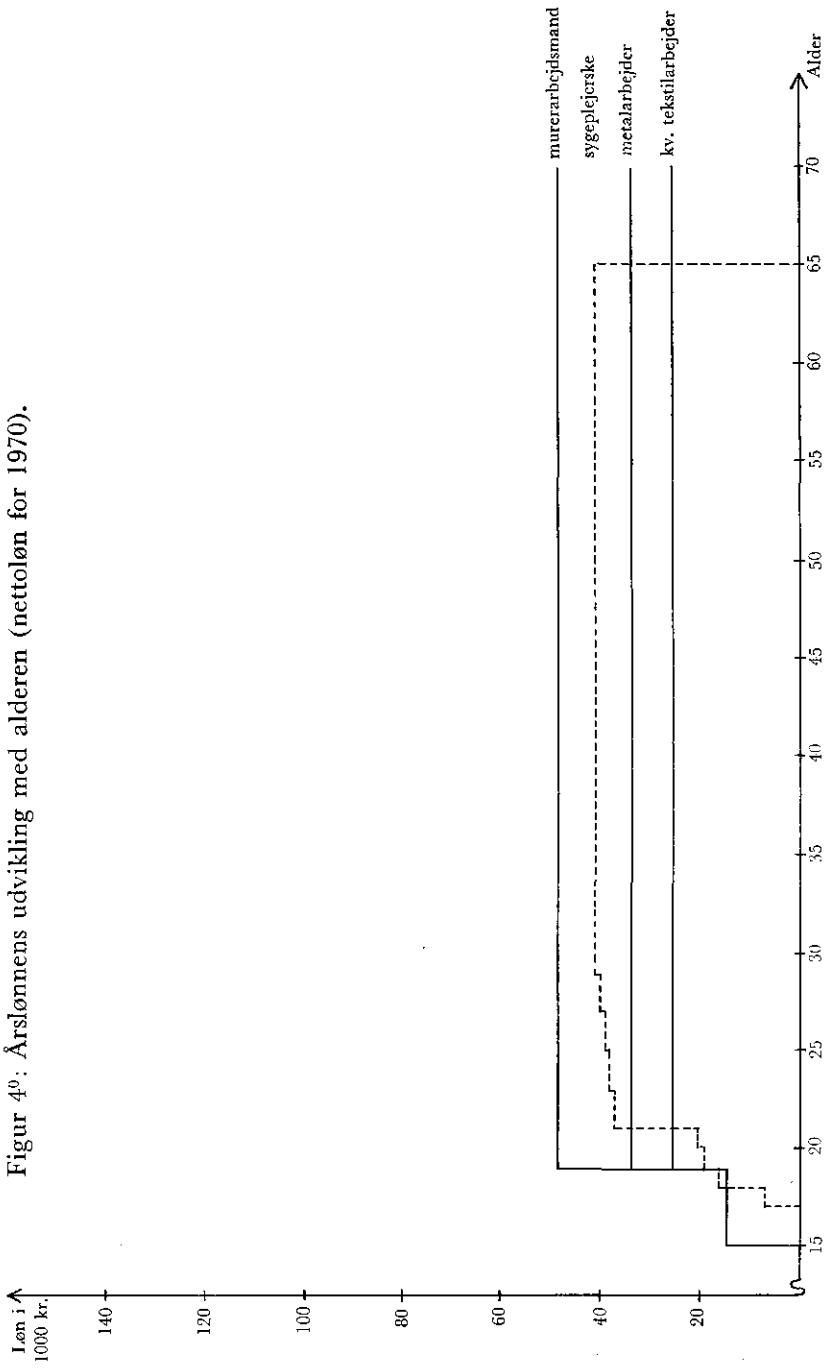
4. På figurerne 1°-4° er indtegnet, hvorledes årslønnen ifølge de indsamlede oplysninger for de i undersøgelsen udvalgte grupper udvikler sig med alderen. Lønprofilerne refererer til forholdene pr. oktober 1970.

Figur 10: Årslønnens udvikling med alderen (nettoløn for året 1970).

Figur 3°: Årslønnens udvikling med alderen (nettoløn for 1970).

Figur 4°: Årslønnens udvikling med alderen (nettoløn for 1970).

TABELLER
over lønnens variation med alderen
1960 og 1970

- Tabel 1. Assistent i staten
 - Tabel 2. Banebetjent (DSB)
 - Tabel 3. Civilingeniør (1970)
 - Tabel 4. Folkeskolelærer
 - Tabel 5. Gymnasielærer
 - Tabel 6. Jurist/økonom i staten
 - Tabel 7. Kvindelig kontorassistent
 - Tabel 8. Kvindelig tekstilarbejder
 - Tabel 9. Lagerarbejder
 - Tabel 10. Metalarbejder
 - Tabel 11. Murer
 - Tabel 12. Murerarbejdsmand
 - Tabel 13. Politibetjent
 - Tabel 14. Smed/maskinarbejder
 - Tabel 15. Sygeplejerske
- i tabellen betyder gentagelse

Tabel 1. Assistent i staten

Alder år	Årsløn 1960	Årsløn 1970
15-16	0	0
17	4.344	13.222
18	4.887	15.115
19	8.145	26.958
20	11.060	37.140
21	11.378	37.595
22	11.796	38.163
23	12.414	38.845
24	13.032	39.527
25	13.590	40.208
26	14.088	40.805
27	14.586	41.317
28	15.054	41.828
29	15.492	42.339
30	15.930	42.850
31	16.350	43.419
32	16.788	43.731
33-69	17.016	43.731
Sum	828.526	2.201.109

Noter: Efter realeksamen 2½ års læretid. Løn i begge år efter HK-overenskomst. I 1970 incl. 1½ pct. særlig feriegodtgørelse.

Kilder: 1970 (1), 1960 (2).

Tabel 2. Banebetjent (DSB)

Alder år	Årsløn 1960		Årsløn 1970	
	(1)	(2)	(1)	(2)
15	4.407	4.407	14.631	14.631
16	—	—	—	—
17	—	—	—	—
18	14.018	14.018	35.978	35.978
19	—	—	—	—
20	11.316	12.953	31.131	35.342
21	—	—	—	—
22	11.754	13.460	31.988	36.315
23	—	—	—	—
24	11.984	13.727	32.869	37.315
25	—	—	—	—
26	12.215	13.994	33.771	38.339
27	—	—	—	—
28	12.480	14.300	34.699	39.393
29	—	—	—	—
30	12.710	14.567	35.655	40.478
31	—	—	—	—
32	12.940	14.834	36.635	41.591
33	—	—	—	—
34	13.171	15.101	37.510	42.602
35	—	—	—	—
36	13.436	15.407	38.411	43.643
37	—	—	—	—
38-69	13.666	15.674	38.411	43.643
Sum	702.581	799.511	1.970.339	2.222.461

Kolonne (1): Nettoløn.

(2): Nettoløn + 15,8 pct. pensionstillæg af nettogrundløn.

Noter: Efter 7. klasse arbejdsdreng i 3 år og arbejdsmand i 2 år. Tjenestemandsansat (2 års prøvetid) ved 20 år. Lønnen i 1970 er incl. 1½ pct. særlig feriegodtgørelse.

Kilder: 1970 (1), (5) og (7). 1960 (2), (6) og (8).

Tabel 3. Civilingenior i privat erhverv

Alder år	Årsløn 1970
15-18	0
19-22	5.000
23	26.578
24	48.156
25-29	56.256
30-34	74.088
35-39	92.712
40-44	104.988
45-49	109.992
50-54	114.216
55-59	113.604
60-64	103.200
65-69	103.200
Sum	4.456.014

Noter: Efter studentereksamen 4½ års studietid. Privat ansat med medianløn iflg. funktionær-lønstatistikken. Lønnen indeholder den ansattes eget bidrag til evt. pensionsordninger. Arbejdsgivers bidrag foreligger ikke tilstrækkeligt oplyst i statistikken. Sammenlignelige tal for 1960 har ikke kunnet tilvejebringes.

Kilde: (9).

Tabel 4. Folkeskolelærer

Alder år	Årsløn 1960			Årsløn 1970		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
15-18	0	0	0	0	0	0
19-21	2.000	2.000	2.000	5.000	5.000	5.000
22 ..	13.724	15.110	17.128	42.267	48.842	54.674
23 ..	-	-	-	-	-	-
24 ..	-	-	-	43.297	50.032	56.024
25 ..	14.795	16.289	18.477	-	-	-
26 ..	-	-	-	44.357	51.257	57.414
27 ..	-	-	-	-	-	-
28 ..	15.866	17.469	19.826	45.445	52.514	58.840
29 ..	-	-	-	-	-	-
30 ..	-	-	-	46.563	53.806	60.306
31 ..	17.053	18.776	21.321	-	-	-
32 ..	-	-	-	50.781	58.680	65.925
33 ..	-	-	-	-	-	-
34 ..	18.240	20.083	22.815	54.179	62.607	70.467
35 ..	-	-	-	-	-	-
36 ..	-	-	-	56.558	65.356	73.654
37 ..	19.749	21.745	24.715	-	-	-
38 ..	-	-	-	59.037	68.221	73.981
39 ..	-	-	-	-	-	-
40 ..	21.223	23.368	26.572	61.615	71.200	80.449
41 ..	-	-	-	-	-	-
42 ..	-	-	-	-	-	-
43-69	22.732	25.030	28.472	61.615	71.200	80.449
Sum .	981.714	1.080.330	1.227.306	2.748.418	3.173.630	3.571.040

Kolonne (1): Nettoløn excl. overtidsbetaling.

(2): Samme som (1) + betaling for 3,5 overtimer.

(3): Nettoløn + 15,8 pct. pensionstillæg af nettogrundløn + betaling for 3,5 overtimer.

Noter: Efter studentereksamen 3 års studietid. Tjenestemandsansat i begge år i hovedstadsområdet uden for Københavns kommune. De 3,5 overtimer var det gennemsnitlige overtimer tal i 1970/71 blandt lærere med overtimer.

Kilder: 1970: (4) og (3). 1960: (2).

Tabel 5. Gymnasielærer

Alder år	Årsløn 1960			Årsløn 1970		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
15-18	0	0	0	0	0	0
19-25	2.000	2.000	2.000	5.000	5.000	5.000
26 ..	15.866	20.582	22.937	42.673	57.727	64.076
27 ..	-	-	-	45.001	60.055	66.769
28 ..	-	-	-	47.465	62.519	69.619
29 ..	17.376	22.092	24.686	49.656	64.710	72.153
30 ..	-	-	-	51.847	66.901	74.687
31 ..	-	-	-	54.585	69.639	77.854
32 ..	18.851	23.567	26.393	56.913	71.967	80.547
33 ..	-	-	-	59.104	74.158	83.081
34 ..	-	-	-	61.568	76.622	85.931
35 ..	20.359	25.075	28.140	63.896	78.950	88.624
36 ..	-	-	-	66.361	81.415	91.475
37 ..	-	-	-	68.825	83.879	94.325
38 ..	21.834	26.550	29.848	71.564	86.618	97.493
39 ..	-	-	-	74.439	89.493	100.819
40 ..	-	-	-	77.725	92.779	104.619
41 ..	23.343	28.059	31.595	-	-	-
42 ..	-	-	-	-	-	-
43 ..	-	-	-	-	-	-
44 ..	24.817	29.533	33.302	-	-	-
45 ..	-	-	-	-	-	-
46 ..	-	-	-	-	-	-
47 ..	26.327	31.043	35.050	-	-	-
48 ..	-	-	-	-	-	-
49 ..	-	-	-	-	-	-
50-69	27.801	32.517	36.757	77.725	96.738	108.578
Sum	1.076.339	1.283.843	1.444.993	3.180.647	3.922.203	4.400.203

Kolonne (1): Nettoløn excl. overtidsbetaling.

(2): Nettoløn + betaling for 5 overtimer.

(3): Nettoløn + 15,8 pct. pensionstillæg af nettogrundløn + betaling for 5 overtimer.

Noter: Efter studentereksamen 7 års studietid. Tjenestemandsansat i 1960 (stat), overenskomstansat (AS) i 1970. Løn i 1970 incl. 3/4 pct. særlig feriegodtgørelse, undervisningstillæg samt tilsagnstillæg i kolonne (2) og (3). Det gennemsnitlige overtimetalt var i 1969/70 10 løntimer for samtlige cand. mag.'er m. v. ansat i gymnasieskolen.

Kilder: 1970 (1) og (4). 1960 (2).

Tabel 6. Jurist/økonom

Alder år	Årsløn 1960		Årsløn 1970	
	(1)	(2)	(1)	(2)
15-18	0	0	0	0
19-24	2.000	2.000	5.000	5.000
25	15.886	18.241	48.275	54.624
26	—	—	50.602	57.316
27	18.466	20.821	54.623	61.723
28	19.956	22.550	56.813	64.256
29	20.601	23.195	59.004	66.790
30	—	—	63.437	71.652
31	22.720	25.547	65.765	74.345
32	—	—	67.956	76.879
33	—	—	71.181	80.490
34	24.874	27.939	73.509	83.183
35	—	—	76.802	86.862
36	—	—	79.267	89.713
37	26.349	29.647	83.216	94.091
38	—	—	86.092	97.418
39	—	—	92.109	103.949
40	28.503	32.039	—	—
41	—	—	—	—
42	—	—	—	—
43	29.977	33.746	—	—
44	—	—	—	—
45	—	—	—	—
46	31.487	35.494	—	—
47	—	—	—	—
48	—	—	—	—
49-69	32.961	37.201	92.109	103.949
Sum	1.307.307	1.472.700	3.821.921	4.311.761

Kolonne (1): Nettoløn.

(2): Nettoløn + 15,8 pct. pensionstillæg af nettogrundløn.

Noter: Efter studentereksamen 6 års studietid. Statsansat i begge år. Tjenestemandsansat med bestillingstillæg i 1960, overenskomstansat (AS) med rådighedstillæg og 3/4 pct. særlig feriegodtgørelse i 1970.

Kilder: 1970 (1). 1960 (2).

Tabel 7. Kvindelig kontorassistent

Alder år	Årsløn 1960		Årsløn 1970	
	(1)	(2)	(1)	(2)
15-16	0	0	0	0
17	8.197	8.197	24.960	24.960
18	8.694	8.694	-	-
19	9.039	9.039	-	-
20	9.315	9.315	27.684	28.407
21	9.660	9.288	-	29.640
22	10.074	9.684	-	30.196
23	10.281	10.064	-	30.754
24	10.626	10.404	-	31.313
25	10.902	10.800	30.024	32.104
26	11.178	11.160	-	32.897
27	-	11.556	-	33.693
28	11.454	11.916	-	34.494
29	-	12.276	-	35.297
30	11.868	12.672	31.200	36.103
31	12.144	13.032	-	36.913
32	-	13.392	-	37.595
33	-	13.788	-	38.277
34	-	14.148	-	39.186
35	-	14.508	30.855	-
36-69	12.144	14.904	30.855	39.186
Sum	617.536	720.669	1.599.345	1.953.259

Kolonne (1): Privat ansat.

(2): Statsansat fra 21. år i 1960, fra 20. år i 1970.

Noter: Efter realeksamen ansættelse som kontorassistent uden læretid. I staten overenskomstløn (HK) med 1½ pct. særlig feriegodtgørelse indregnet i 1970. Den privat ansattes løn er gennemsnitsløninger. I 1970 medianløn iflg. funktionærlønstatistikken. I 1960 beregnet som overenskomstløn (HK-minimalløn) pr. 1. oktober 1960 + et tillæg på de enkelte alderstrin (15 pct.) svarende til forskellen mellem HK-overenskomsten og de gennemsnitlige løninger efter Handels- og Kontorfagenes Arbejdsgiverforenings alder-løn statistik i 1964. Den privat ansattes løn er incl. den ansattes eget bidrag til evt. pensionsordninger. Arbejdsgivers bidrag foreligger ikke tilstrækkeligt oplyst i statistikken.

Der er grund til at nævne, at livslønbegrebet for de her omtalte grupper nok er særlig vanskeligt at fortolke, fordi et karrierforløb som det forudsatte måske snarere vil være en undtagelse end end en regel.

Kilder: 1970 (1) og (9). 1960 (2).

Tabel 8. Kvindelig tekstilarbejder

Alder	Årsløn 1960	Årsløn 1970
år		
15	4.493	14.739
16	—	—
17	—	—
18-69	9.548	26.306
Sum	509.975	1.412.129

Noter: Efter 7. klasse 3 år som arbejds pige.

Kilder: 1970 (5) og (7). 1960 (6) og (8).

Tabel 9. Lagerarbejder

Alder	Årsløn 1960	Årsløn 1970
år		
15	4.407	14.631
16	—	—
17	—	—
18-69	12.075	30.343
Sum	641.121	1.621.729

Noter: Efter 7. klasse arbejdsdreng i 3 år.

Kilder: Jvfr. tabel 8.

Tabel 10. Metalarbejder

Alder	Årsløn 1960	Årsløn 1970
år		
15	4.233	14.244
16	—	—
17	—	—
18-69	13.996	33.795
Sum	740.491	1.800.072

Noter: Efter 7. klasse arbejdsdreng i 3 år. Er ikke faglært.

Kilder: Jvfr. tabel 8.

Tabel 11. Murer

Alder år	Årsløn 1960	Årsløn 1970
15	0	0
16	2.981	10.623
17	—	—
18	—	—
19	12.064	31.987
20-69	21.146	53.351
Sum	1.078.307	2.731.406

Noter: Efter 8. klasse 3½ års læretid.

Kilder: Jvfr. tabel 8.

Tabel 12. Murerarbejdsmand

Alder år	Årsløn 1960	Årsløn 1970
15	4.039	14.782
16	—	—
17	—	—
18-69	18.252	48.516
Sum	961.221	2.567.178

Noter: Efter 7. klasse arbejdsdreng i 3 år.

Kilder: Jvfr. tabel 8.

Tabel 13. Politibetjent

Alder år	Årsløn 1960		Årsløn 1970	
	(1)	(2)	(1)	(2)
15-16	0	0	0	0
17	4.407	4.407	14.631	14.631
18	14.018	14.018	35.978	35.978
19	—	—	—	—
20	—	—	—	—
21	11.927	13.660	35.655	41.189
22	—	—	—	—
23	15.053	16.850	41.818	46.774
24	—	—	—	—
25	15.491	17.357	42.693	47.785
26	—	—	—	—
27	15.894	17.824	45.469	50.993
28	—	—	—	—
29	16.331	18.331	46.446	52.122
30	—	—	—	—
31	16.735	18.797	47.450	53.282
32	—	—	—	—
33	17.172	19.304	47.508	53.500
34	—	—	—	—
35	17.576	19.771	48.567	54.724
36	—	—	—	—
37	17.979	20.238	49.655	55.981
38	—	—	—	—
39-63	17.979	20.238	50.773	57.273
64-69	10.110	10.110	28.018	28.018
Sum	844.912	937.335	2.370.520	2.635.198

Kolonne (1): Nettoløn.

(2): Nettoløn + 15,8 pct. pensionstillæg af nettogrundløn.

Noter: Efter realeksamen/10. klasse aflønning som arbejdsdreng i 1 år og arbejdsmand i 3 år. Tjenestemandsansat ved 21. år. I begge år med polititillæg, der dog ikke dækker helt det samme i 1970 som i 1960. I 1970 er lønnen incl. 1½ pct. særlig feriegodtgørelse. Afskediges med pension ved 63 år, og der er tilregnet pension fra 64 til 69 år.

Kilder: 1970 (1), (5) og (7). 1960 (2), (6) og (8).

Tabel 14. Smed/maskinarbejder

Alder år	Årsløn 1960	Årsløn 1970
15	0	0
16	2.614	8.662
17	—	—
18	—	—
19	—	—
20-69	17.063	40.640
Sum	863.606	2.066.648

Noter: Efter 8. klasse 4 års læretid.

Kilder: Jvfr. tabel 8.

Tabel 15. Sygeplejerske

Alder år	Årsløn 1960		Årsløn 1970	
	(1)	(2)	(1)	(2)
15-16	0	0	0	0
17	3.600	3.600	7.200	7.200
18	4.350	4.350	16.310	16.310
19	4.755	4.755	19.300	19.300
20	5.250	5.250	20.659	20.659
21	12.272	13.688	37.510	41.540
22	—	—	—	—
23	12.768	14.245	38.411	42.552
24	—	—	—	—
25	13.228	14.763	39.336	43.592
26	—	—	—	—
27	13.724	15.321	40.286	44.659
28	—	—	—	—
29	14.184	15.839	41.263	45.756
30	—	—	—	—
31-35	14.680	16.396	41.263	45.756
36-59	15.256	17.044	41.263	45.756
60-64	0	0	41.263	45.756
65-69	0	0	0	0
Sum	589.951	656.703	1.860.023	2.055.371

Kolonne (1): Nettoløn.

(2): Nettoløn + 12,5 pct. pensionstillæg af nettogrundløn.

Noter: Efter realeksamen 1 år som husassistent med skønsmæssig fastsat løn. Derefter 3 års elevtid. Overenskomstansat i det kommunale sygehusvæsen, begge år i hovedstadsområdet uden for Københavns kommune. I 1970 beregnes løn incl. eget pensionsbidrag som $\frac{100}{88}$ af statstjenestemandsløn i 8. lønramme 13.-17. trin. Eget pensionsbidrag er 4 pct., og arbejdsgivers pensionsbidrag er 8 pct. I 1970 er medregnet 1½ pct. særlig feriegodtgørelse af nettolønnen. Afgangsalder fra sygehusvæsenet var i 1960 60 år og i 1970 65 år.

Kilder: 1970 (1), 1960 (2).

ANVENDTE KILDER

- (1) Lønnings- og pensionsministeriets lønoversigt pr. 1. oktober 1970.
- (2) FTF, Lønmagasin 1960.
- (3) Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske konsulent, Statistik 1970-71 for folkeskolen m. v.
- (4) Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske konsulent, Statistik 1969-70 for gymnasieskoler m. v.
- (5) Dansk Arbejdsgiverforening, Statistikken 1970, 3.
- (6) Dansk Arbejdsgiverforening, Statistikken 1960, 3.
- (7) Dansk Arbejdsgiverforening, Statistikken 1970, 4. (Ungarbejderløn for juli kvartal).
- (8) Dansk Arbejdsgiverforening, Statistikken 1960, 4. (Ungarbejderløn for juli kvartal).
- (9) Dansk Arbejdsgiverforening, Statistikken 1970, funktionærløn oktober 1970.

11. Den personlige indkomstfordeling og indkomstudjævningen over de offentlige finanser. November 1967. *Trykt.* 10 kr.
12. Dansk økonomi i efteråret 1968. (Herunder en særlig landbrugsredegørelse). September 1968. *Fotografisk trykt.* 9 kr. (udsolgt).
13. Indkomststatistik 1968. December 1968. *Trykt.* 9 kr.
14. Konjunkturudsigterne for 1969. April 1969. *Stencileret.*
15. Udviklingen i Danmarks internationale konkurrenceevne. Maj 1969. *Trykt.* 9 kr.
16. Dansk økonomi i efteråret 1969. September 1969. *Trykt.* 10. kr. (udsolgt).
17. Boligmarkedet og boligbyggeriet. Problemer og perspektiver. Maj 1970. *Trykt.* 12 kr.
18. Dansk økonomi i efteråret 1970. September 1970. *Trykt.* 10 kr.
19. Dansk økonomi foråret 1971. April 1971. *Trykt.* 10 kr.
20. Markedsperspektiver og strukturproblemer. Oktober 1971. *Trykt.* 15 kr.
21. Dansk økonomi foråret 1972. Marts 1972. *Trykt.* 12 kr.

De trykte redegørelser kan fås i boghandelen, de stencilerede ved henvendelse til Det økonomiske Råds sekretariat, Nørre Voldgade 68, 1358 København K.
Distribution til boghandelen gennem Danske Boghandlers Kommissionsanstalt.

ISBN 87 503 1268 5

Pris kr. 12,00 incl. 15 % moms.

Ft 27-18

Nørhaven Bogtrykkeri a/s, Viborg